

פרשת ויחי
Yaakov Avinu's Final Request
and Final Bracha
מז:כח - מח:כב

The
Chumash Shiur

מראה מקומות

download our app

Lakewood
DafYomi.com

שָׁנָה: כַּט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוֹת וַיִּקְרָא | לְבָנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ

תולדות אהרן ויקרבו ימי סנהדרין קו.

שפתי חכמים

שהיה מבקש מהם שיעבדו לו, כדאמרין במסכת סוטה (י"א:), בפרך כפה רך שהיו מעבידים אותם מתחילה כפה רך וכו': ג ואם תאמר לפי פירוש א' היה לו לסתום לקמן בפסוק שנכתב בו שמת יעקב, ולדבר אחר היה לו לסתום בפסוק (לקמן מ"ט א') האספו ואגידה לכם, ויש לומר דבאמצע הסדרה אינו ניכר אם נסתמה שדרכו להיות נסתם, ולא הייתי יודע הדרשות הללו, וכאן הוא מונה כל שנותיו והוי מקום מיתתו, וכן לענין גלוי הקץ דמסתמא לא היה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו, וכאן הוא מקום מיתתו כדפירש רש"י, לכן מוכח שפיר מיניה. ומהרש"ל כתב דלטעם א' קשה היה לו לסתום ולדיא קשה היה לו לסתום הפרשה של ויקרא יעקב אל בניו וכו', לכן צריך גם לטעם א': ד דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים,

רש"י

לגלות את הקץ ג לבניו ונסתם ממנו: (כט) ויקרבו ימי ישראל למוות. (צ"ר) כל מי שנאמר בו קריצה ד למות לא הגיע לימי אבותיו (יחזק חי ק"פ ועקב קמ"ו). צדור נאמר קריצה אצו חי ת' שנים והוא חי ע': **ויקרא לְבָנוֹ לְיוֹסֵף. (צ"ר) למי שהיה יכולת צידו לעשות:**

פרשת שמות, שהרי בפרשה זו לא הזכיר השעבוד, לכן פירש ד"א, לכן צריך גם לטעם א': ד דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים,

רמב"ן

יבשו עצמותינו נגזרנו לנו, ויעלו אותנו מכל העמים מנחה לה', ויהיה להם אבל כבוד בראותם כבודנו. ואנחנו נראה בנקמת ה', יקימנו ונחיה לפניו: כט. ויקרבו ימי ישראל למוות. פחרונו, כאשר קרבו ימי ישראל למוות קרא לבנו ליוסף, והוא בשנה

ובן אנחנו עם רומי ואדום. אחינו הסיבנו ביאתינו בידם, כי כרתו ברית עם הרומיים. ואגרופס המלך האחרון לבית שני ברח אליהם לעזרה, ומפני הרעב נלכדו אנשי ירושלים, והגלות ארך עלינו מאד, לא נודע קצו כשאר הגליות. ואנחנו בו כמתים אומרים

בעל הטורים

לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא אם אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין יחיה שהוא ל"ג משנותיו: (כט) ויקרבו ימי צ' נמס' הכא ואידך גבי דוד א"י במדרש אמר הקצ"ה אמה עשית

שבע שנים וארבעים ומאת שנה. מנה המועט תחלה מה שלא עשה כן בצרכים ויחזק בצביל שהיו ימיו מועטים ורעים הזכיר המועט תחלה ומה ל"ג שנה פחות מאצו משום דכתיב קללת חס

רשב"ם

(כט) ויחי יעקב. ויקרבו ימי ישראל למוות. כל מקום שאדם חפץ לצוות את בניו צריך לאמר ויקרבו. וכן ויהי כי זקן יצחק

דעת זקנים יוסף בן שבע עשרה שנה: (כט) ויקרבו ימי ישראל למוות. כל מקום שנאמר קריצה לא הגיע לימי אבותיו וכן ויקרבו ימי דוד לא

אור החיים

כט. ויקרבו ימי וגו'. כבר כתבתי בסמוך מנין ידע. ורמב"ן כתב שידע מהרגשת אפסות כוחותיו, ואין דבריו ז"ל נראין כי כמה ימים יחיה אדם אחר שיתחיל להחלש:

בארץ לא להם, ונזק זה בא להם לפי שקץ גלות מצרים היה נודע להם, על כן הדורות הראשונים אשר ידעו בבירור כי לא בימיהם תהיה הגאולה ההוא בקשו להם ישיבה של קבע ואחוזה בארץ מצרים, על כן סמך לפסוק זה פסוק ויחי יעקב דלהורות שנוק זה הנמשך לאותן הדורות מחמת שהיה קיצם נודע גרם לויחי יעקב אבל לא רוח יעקב, כי אם יעקב לבדו היה חי כדי שלא יגלה הקץ האחרון ושלא יתפשט נזק זה לדורות:

רמב"ם

עוד יש לומר כי הרגיש מהדברים אשר יארעו לאדם קודם מותו, על דרך אומרים ז"ל בספר הזוהר (ח"א ח"ו) כי שלשים יום קודם מותו מעבירין ממנו הלל, ומעשה הוצא שם שראה רש"י רבי יצחק שעצר אלמו ממנו, והגם כי ידיעה זו מושללת מצני אדם, הצדיקים מרגישים ויודעים כל דבר רוחני:

(כט) ויקרבו ימי ישראל למוות. במדרש (תנחומא ברכה ז) אמרו הימים מתים והם אינם מתים. כי כל זמן שהצדיק בעולם נמצאו ימי השלוה בעולם, ובמותו בטלים אותן ימי השלוה ובטולם היינו מיתתם, וכמו בספר קהלת יעקב וז"ל ואמנם ידעת מהתחלקות הנשמות מספר הניצויות של הלל כן מספר ימי חייו, והימים שעושה צהם המצות נתקן ניצון אחד של הלל ההוא כנגד היום ההוא, והיום שאין עושה צו מצוה נשאר פגום ניצון ההוא של הלל ההוא כנגד היום ההוא, ומה מאד האירה הקדמה זו עיני משכיל בצמח פרטי המקירות, הא' האירה עינינו צמוד השינה, כי הוא לעלות ניצון שכנגד היום ההוא, והוא סוד אומרו (צרכות מ:): כי השינה אחד מששים מהמיחה, ואין יליאת הניצון

בְּמִצְרַיִם: ִ וְשִׁכְבְּתִי עִם־אֲבֹתַי ִ וְנִשְׂאֹתַי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִּי בְּקִבְרֵיהֶן וְאָמַר אֲנִי אֶעֱבֹד אֶעֱבֹד כְּפֶתַח־מִקְדָּשׁ: ִ לֹא וְאָמַר קָיָם לִי וְקָיָם כְּדַבְּרֶךָ: ִ לֹא וְאָמַר הַשְּׂבַעָה לִי

תולדות אהרן ונשאתני. כתובות קיא. נזיר סה.

רש"י

שפתי חכמים

גמול: **אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כניס ומרחשין תחת גופי. ושלין מחי חולה לארץ חיים אלף זעור גלגול מחילות. ושלא יעשוני מצרים ז עזרת כוכבים: (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחונר למעלה לתחלת המקרא ח שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכז עם אבותי. ואתה תשאתי ממלרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי זמעה ה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממלרים וקברתני בקבורתם. י ועוד מלינו זכל מקום לשון שכינה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו ושכז דוד עם אבותיו * ואחר כך ויקבר ב צעיר דוד:**

* ח"א ב

לכן צריך לטעם גלגול מחילות, ולהני תרי טעמי לחוד היה לו להשביעו כמו שהשביע יוסף אחיו, לכן צריך לטעם עפרה כניס: ח משום דרש"י פירש בסמוך ושכבתי היא הגויעה, הוה ליה למימר מקודם ושכבתי שהיא המיתה ואחר כך הוה ליה למימר אל נא תקברני, לכן פירש וי"ו זו וכו': פ שהוא לשון קבורה ממש, ומפני שושכבתי מורה על ידי עצמו, וקבורתו היא על ידי אחרים, הוכרח לפרש ושכבתי כמו השכיבני, ולכן הוסיף נמי מלת במעה כיון שושכבתי עם אבותי הוא לשון קבורה ממש שפיר מפורש עם אבותי שהכי קאמר השכיבני עם אבותי במעה: י רוצה לפרש דשני סתירות הם, חדא דהיה לו לומר בתחילה ונשאתני ממצרים ואחר כך ושכבתי, דהא מתחילה צריך לישא אותו ואחר כך קוברין אותו, ועוד דכפל לשון הוא דהא כתיב אחריו וקברתני בקבורתם: ב על כרחך שכיבה דגבי דוד הוא מיתה, דאי שכיבה הוא קבורה אם כן הוה משמע דקברו אותו אצל אביו, דהיינו בבית לחם שהיה דר שם אביו של דוד, ואחר כך כתיב ויקבר

אבן עזרא

(ל) ושכבתי עם אבותי. כמו למיתה. או יהיה פירושו אל נא תקברני זמלרים ושכז עם אבותי. ואין יהיה זה שתשאתי ממלרים ותקברני בקבורתם:

ספורנו

ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי השכיבה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחר: אנכי אעשה כדברך. אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה ל. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות:

רעת וקנים

זה פורה ומלרים נקראים חמורים שנאמר אשר נשר חמורים נשרם וכתיב פטר חמור תפדה נשה: (ל) אנכי אעשה כדברך. מדרש כשם שאתה מלוי כך אני נלוי לאחי נשעת מיתמי להעלותי מלאן וכן מלוי שאתה לאחי פקד יפקד אלהים אחסם וכו'. וי"ל דלהא ניחא הא דפרש"י זואלה שנות שמינן זה מסור גידם מיעקב ומיוסף שנלשון זה דפקוד יפקוד יהיו נגאלים שהרי מלוי שיוסף אמר צפי

מנחת שי

(ל) אנכי אעשה. בס"ס הישנים מצאתי העיין בשוא לבדו ובמקצת גלויניהם כתוב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת: (לא) ויאמר השבעה ל. מלת השבעה מלרע:

וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוֶה יִשְׂרָאֵל עַל-
 רֵאשׁ הַמִּטָּה: פ מח א וַיְהִי אַחֲרֵי
 הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הֲנֵה
 אָבִיךָ חַלָּה וַיִּקַּח אֶת-שְׁנֵי בָנָיו
 עִמּוֹ אֶת-מְנַשֶּׁה וְאֶת-אֶפְרַיִם:
 נ וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הֲנֵה בְנֶיךָ
 יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל
 וַיִּשָּׁב עַל-הַמִּטָּה: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
 אֶל-יוֹסֵף אֵל שְׂדֵי נְרָאָה-אֵלַי בְּלוֹז בְּאֶרֶץ כְּנַעַן

ליה וסגיד ישראל על ריש
 ערסא: א והוה בתר
 פתגמיא האלין ואמר
 ליוסף הא אבוק שכיב
 מרע ודבר ית תרין פנוהי
 עמיה ית מנשה וית
 אפרים: ג וחי ליעקב
 ואמר הא ברך יוסף אתא
 לתך ואתקף ישראל
 ויטיב על ערסא: ג ואמר
 יעקב ליוסף אל שדי
 אתגלי לי בלוז בארעא

תולדות אהרן וישתחו. מגילה טו:
 סנהדרין קז: ויאמר ליוסף. מציעא פז.

אל-יוסף אל שדי נראה-אלי בלוז בארץ כנען

שפתי חכמים

בעיר דוד משמע בצ"ן שהיא עיר דוד, אלא על כרחך צריך לומר
 דשכיבה הוא גויעה היינו מיחה: פ (קל"מ), מצאתי בספר, שיש
 חדר אחד שהשועל הוא מלך על החיות ועל אותו חדר אמר תעלא
 בעידינה: פ ואם תאמר והא בסמוך פירש תעלא בעידינה סגיד ליה
 משמע שהשתחוו ליוסף, ויש לומר דאי לא השתחווה אלא בשביל
 יוסף למה דוקא על ראש המטה, ואי לא השתחווה אלא בשביל
 שכניה, היה לו לומר וישתחו ישראל אל ה', או אל אלהים, אלא
 על כרחך דבשביל שכניה ובשביל יוסף היה משתחווה: ג אף על פי
 שלא היה עדיין חולה, מכל מקום חשש כחו והיה כחולה, דאם לא
 כן למה ביקש מקום קבורתו: פ (מהר"ל), דאין לומר לצד השכינה
 לדוד, אם כן היה לו לומר לראש המטה, אלא היה משתחווה גם
 ליוסף, רק שהוא דוחק לפרש הקרא שהשתחווה ליוסף והפך לצד
 השכינה, לכן פירש ד"א על שהיתה וכו', וזה לבד לא יתכן דאם
 כן למה לי על ראש, לכן צריך גם לטעם ראשון עד כאן לשונו:
 ע שפירש ויאמר כמו ויגד, כי על החדשות נופל לשון הגדה ולא
 לשון אמירה, כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיחה היה חידוש
 בעולם, כי עד שלא בא יעקב לא היה חולשה בעולם (בי"מ פ"ה), והא
 דלא כתיב ויגד, כי אצל המגיד לא היה כל כך חידוש כי מסתמא
 היה המגיד אחד מבני ביתו והיה רגיל אצל יעקב וראה בחליו:
 פ ולפי זה אין זה מקרא קצר, (רל"ס). ונראה לי שראייתם מדכתיב
 לקמן (פ' י"ד) וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו, הוה ליה
 למימר הפך את ידיו, אלא רמו לו בזה משום שאפרים היה בעל

(לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידינה פ סגיד ליה:
 על ראש המטה. הפך עמנו לצד השכינה מ מכאן
 אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של נ חולה. ד"א פ
 על ראש המטה על שהיתה מטמו שלמה ולא היה בה
 רשע שהרי יוסף מלך היה ועוד שנשצה לצין הגוים
 והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד
 מן המגידים ע והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים
 היה רגיל לפני יעקב בתלמוד פ וכשחלה יעקב בארץ
 גושן הלך אפרים אלל אצו למנרים להגיד לו: ויקח
 את שני בניו עמו. כדי שיזכרם צ יעקב לפני ק
 מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה
 מקראות ר קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ
 שהוא בני מלך הוא לחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד
 למלכות ש. וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך
 חלה חלי** ת וכן חליהו וישנס מתניו וגו'***:

* שבתי נדרים ט ** שמות יא *** ד"א יח

תורה והשכיל יותר ממנשה, משום הכי השכיל גם כן את ידיו, ומנין ידע יעקב זה, אלא משום שאפרים היה רגיל וכו' וק"ל: צ דאם לא
 כן מה צורך להזכיר זה, (רל"ס): ק דהיה יודע שתש כחו של יעקב (פיין לעיל אות נ'), ועכשיו הגידו לו שהוא חולה, אמר יוסף בלבו בודאי
 הגיע יום מותו, ולכן לקח בניו עמו כדי כו', (רל"ס): ר הכא לא מצי רש"י לפרש דאפרים היה, דהא ויקח את שני בניו עמו, משמע דהיה
 אצל יוסף והלך עמו אל יעקב: ש שהרי יוסף היה צריך ליעקב ואף על פי כן השתחווה לו, אבל לעיל (פ"ז ל"א) פירש רש"י (ד"ה וישתחו)
 תעלא בעידינה וכו', לפי שיעקב היה צריך ליוסף: ת ובאמת משה ידע שגם פרעה ירד כמו שאירע בסוף, אלא משום כבוד מלכות אמר

בעל הפזרים

(לא) וישתחו. בני מודים על הכזרה טובה: (ב) על המטה. צ נמס' ישנ על המטה והמן נופל על המטה שהדקיקים אפי' כשאן

יונתן בן עוזיאל

תתקעז

עלוי יקר שכִינַתָּא דִּי וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל עַל רִישׁ דְּרִגְשָׁא: א וְהוּהּ בְּתַר פְּתַגְמֵיָא הָאֵלִין
 וְאִיתְאַמֵּר לְיוֹסֵף לְמִימַר אָבוּךָ שְׂכִיב מֵרַע וּדְבַר יִתְ תְּרִין בְּגוּי עֲמִיָה יִת מְנִשָּׁה וְיִת אַפְרָיִם:
 ב וְתִגְיָאוּ לְיַעֲקֹב לְמִימַר הָא בְּרַךְ יוֹסֵף אֲתִי לְוֹתָךְ וְאַתְקַף יִשְׂרָאֵל וְיִתִּיב עַל דְּרִגְשָׁא:
 ג וְאִמַּר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שְׂדֵי אֲתַגְלִי לִי בְּלוּ בְּאַרְעָא דְכְנָעַן וּבְרִיד יִתִּי: ד וְאִמַּר לִי הָא

פ"י יונתן

שמחלה להסתפק בשנועה לצד בלי שימת ידו וזהו דכתיב ויאמר השנועה לי
 ולא שים ידך וישנע לו לצד שפרט בפיו שנשבע במלות מילה דוק, ולא משיבני
 ממ"ש המרדכי פרק מקום שנהגו בשם משונת מהר"ם דהא מ"מ הורה
 לאיסור וכ"ש בנדון דין לאחוז במילת אביו וק"ל:

ועוד למה ליעקב לחזור ולומר השנועה לי והרי כבר שאל ממנו השנועה אלא
 והיא שיוסף מחמת מורא וכבוד אב מילן לשום ידו תחת ירכו ולכן דקדק
 באומר אנכי אעשה כדנרך ככ"ף הדמיון שזהו השנועה שלא היטה בפירוש
 כדכריו שהוא שימת יד אלא נשבע במילת אביו כאשר נזהר ולכן השיבו אביו

רמב"ן

**לא. השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בכנו
 הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל
 הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך, אבל
 עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה, אולי לא יתן לו
 רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת
 עבדיך ויעלוהו שם, או שיחפוץ פרעה שיקבר הנביא
 בארצו לכבוד להם ולזכות, ולכן השביעו, כי לא יהיה**

אבן עזרא

(לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני
 שנתן שבת לשם. ואין זה כהשתחויות אברהם
 כי שם מפורש לבני חת:
 (א) ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אומה ללוי
 במלכים:
 (ב) ויגד. המגיד ליעקב. או האומר ליוסף או היה שליח
 מיעקב:

אבי עזר

(ב) ויגד המגיד ליעקב וכו'. כי בתחלה נכתב ויאמר ליוסף. לרין ג"כ לפרש האומר. או היה שליח מיעקב. ששלח לו ליוסף לבוא אליו.
 ואחר השליח בא אחר"כ אל יעקב. וזה שנכתב ויגד ליעקב על כללות התשובה לאמור באתי עד הלום עשימי שליחותך. ואחר"כ ויאמר הנה
 בןך יוסף בא. וזה נאזה בדקדוק הלשון:

ספורנו

לה': (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר
 לו אז. וההפך ולא קם ולא זע ממנו:

וישתחו ישראל. להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו
 כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה

דעת זקנים

פקוד יפקוד אלהים אתכם ואמר הכא שיוסף אמר שיעשה כדברי
 יעקב ואם כן גם יעקב אמר בלוואה פקוד יפקוד אלהים אתכם:
 (א) ויאמר ליוסף. אז"ל זה אפרים ואומר הרב משה זכר לדבר כי
 אומיות ויאמר כאומיות אפרים בהחלף וא"ו בפ"א דו"ו מחלפת
 בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ומשמע שלא היה יוסף רגיל אלל
 יעקב כמו שמצינו נמי ויקרא לבנו ליוסף ושמעתי מפי הרב ר' שמואל
 ז"ל העטם לפי שהיה ירא שישאל לו הענין היאך הורד למלכים ויגיד
 לו שמכרוהו אחיו ויקללי יעקב ונמצא מחריצ את העולם כולו שהרי
 ומתה בדרך אפרת הא אם יקללם מדעת לא כל שכן: (ב) ויתחוק
 מחני שכיב מרע היטה ברכתו ולא היה מיושב בדעתו:

רשב"ם

**(לא) וישתחו ישראל. ליוסף ממקום שהיה על המטה: (א) ויאמר
 ליוסף. אדם אחד אמר וכן ויגד המגיד ליעקב: (ב) וישב על
 המטה. היו רגליו למטה לארץ ולכך כתוב לפנינו ויוצא יוסף
 אותם מעם ברכיו וגם להגיד חוזקו של יעקב שכל דברי צואתו
 עשה ביישיבה ורגליו על הארץ עד שטיים כל דבריו ואח"כ
 ויאסוף רגליו אל המטה הכניסים אל המטה כמו ואספתו אל תוך
 ביתך. ואין איש מאסף אותם הביתה: (ג) נראה א"י ב"ז. בשובי
 רחל אמו שקלל שלא מדעת ואמר עם אשר חמלא נתקיימ' קללתו
 ישראל. ולא רצה לברכס כשהוא במטה שלא יאמר**

בלי יקר

דעת חבירו, כדאיתא בטור יו"ד (סימן רכ"ז), על כן
 נאמר "לי" לדעתי וישבע "לו":
 דבר אחר לפי שיוסף אמר אנכי אעשה כדברך, ואמרו
 במדרש (ראה רבנו בחיי פסוק ל) שיוסף אמר גם אנכי
 אעשה כמו שאתה עושה, ואצוה לבני ואחי שיקברוני
 בארץ כנען. ואמר יעקב השבעה לי שתעשה לי כן,
 כי אין אני משיביעך שתצוה גם אתה לבניך כן, ואילו
 לא נאמר לשון לי הייתי אומר שהיה משיביעו על כל
 דבריו אפילו על אנכי אעשה כדברך:
 דבר אחר שהיה יעקב רוצה לכסות השבועה מפני
 העומדים, כי אמר לו שים ידך תחת ירכי רצה

אור החיים

בפסוק אנכי אעשה וגו' יבא על נכון, כי משיבו למה
 שאמר שאינו לרין שבעה כי מנדיק הוא דבריו, אלא
 לעשות רצונו הוא מנקש ממנו לישבע, והוא אומר השנועה
 לי פירוש להפיס דעתי, או לטעם הכמוס עמי, והכוונה
 חושש לזולת שיהיה מונע אותו, וכלו שכן היה שאמר לו
 פרעה שימיר שבעתו כאומרים ז"ל (סוטה לו): ולזה חיקף
 נשבע לו:
 או יאמר "השנועה לי" לדעתי, כדי שלא ינטל השנועה
 בלבו, ועיקר השנועה בלב, ועשה יעקב כן לנטחון
 לכל צדדי הספק שיהיו צדבר:
 א. שני בניו עמו את וגו'. טעם שלא הספיק באומר

וַיְבָרֶךְ אֹתִי: - וַיֹּאמֶר אֵלַי הַנְּנִי
 מִפְּרֶךְ וְהִרְבִּיתֶךָ וּנְתַתִּיךָ לְקַהֲל
 עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
 לְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיךָ אַחֲזֵת עוֹלָם:
 ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאֵי אֵלַיךָ
 מִצְרַיִמָּה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
 כְּרֹאבוֹן וְשָׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי:

דְּבָנֵעַן וּבְרִיךְ יְתִי: ד וַיֹּאמֶר
 לִי הָא אָנָּה מִפִּיש לָךְ
 וְאַסְגִּנְךָ וְאַתְּנִנְךָ לְכַנְשַׁת
 שְׁבָטִין וְאַתִּין ית ארעא
 הָדָא לְבָנֶיךָ בְּתֶרְךָ אַחְסֵנַת
 עָלַם: ה וְכַעַן תֵּרִין בְּנֶיךָ
 דְּאִתְּלִידוּ לָךְ בְּאֶרֶע־א
 דְּמִצְרַיִם עַד מִיְתִי לְוִתְךָ
 לְמִצְרַיִם דִּילִי אָנּוּן אֶפְרַיִם
 וּמְנַשֶּׁה כְּרֹאבוֹן וְשָׁמְעוֹן
 יִהְיוּ קְדָמִי: ו וּבְנֶיךָ דִּי
 תוֹלִיד בְּתֵרִיהוֹן דִּילְךָ יִהְיוּ

תולדות אחרן הנני מפרך. הוריות ה:
 ועתה שני נדרים ל: אפרים ומנשה.
 בתרא ככג. כתובות עב:

ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לָךְ יִהְיוּ עַל

שפתי חכמים

כן: א כלומר וחלוקו לשנים נחשב כאילו נולדו שני בנים אחרים,
 כי כל אחד מהם אשר במ נחלק השבט אינו השבט הנחלק, (רא"ס):
 ב לא עד בואי כמשמעו, דהא כתיב (לעיל מ"א ג) וליוסף יולד שני
 בנים בטרם תבא שנת הרעב, וכשכא יעקב ליוסף היו כבר שני שנים
 של רעב עוברים: ג דמלשון אשר משמע דודאי הוא שיוליד, לכן

(ד) ונתתיך לקהל עמים. נשרני שעמידים לנאח
 ממני עוד קהל ועמים ואל"פ שאמר לי גוי וקהל גויס
 גוי אמר לי על בנימין קהל גויס הרי שנים נכד מבנימין
 ושוב לא נולד לי בן למדני שעמיד אחד משצטי להחלק
 א ועתה אותה מטנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך:
 שנולדו משפרשט ממני עד שנאחי אללך: ל"י הם. בחשבון שאר בני הס ליטול חלק בארץ איש כנגדו:
 (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד ג לא יהיו צמנין בני אלא צמוך שצטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא

רש"י

אבן עזרא

(ד) וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי השם
 הנני מפרך וכן לא נולד לי רק ממה רחל.
 ועמה ידעמי כי בעבור צנין הנולדים לך אמר הנני מפרך.
 וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש צין בני יוסף
 וצין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנצואה.
 והנכון צעיי שאמר. השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה
 וזה איננו נכון, שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים, והכתוב אומר
 לשון רש"י:

רמב"ן

נכון להעבירו על שבועתו, וגם יוסף יצטרך יותר
 להשתדל בענין מפני השבועה, וכן היה הדבר כמו
 שאמר (להלן ג) עלה וקבור את אביך כאשר השביעך:
 ו. ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד
 בנים לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים
 ומנשה יהיו נכללין, ולא יהא להם שם כשאר השבטים
 לענין הנחלה. ואף על פי שנתחלקה ארץ ישראל
 למנין גולגלותם, כדכתיב לרב תרבה נחלתו, וכל איש נטל בשוה, חוץ מן הבכורות, מכל מקום לא נקראו
 שבטים אלא אלו, לשון רש"י:

רשב"ם

דעת זקנים

מפדן ארם. וכתיב אני אל שרי פרה ורבה: (ה) ועתה שני בניך
 וגו'. כלומר מאחר שנתן לי הקב"ה את ארץ כנען הרי ברשותי
 לעשותך בכור ליטול פי שני שבטים ולכך שני בניך יטלו כנגד
 ראובן ושמעון: עד באי. לפני בגאי. כדכתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כדאמר קודם שבאתי מצרימה:
 (ו) ומולדתך. בניך או בני בניך שולדו לך אחרי באי כאלו שבע עשרה שנה שהייתי כאן על שם אחיהם יקראו ולא יהיו שבטים

(ה) אפרים ומנשה. אפרים ומנשה עולין צנימט' ראובן ושמעון
 אחד יומר:

נָא מְפִישׁ לָךְ וּמַסְגִּי לָךְ וְאִיתְּנִינְךָ לְכַנְשַׁת שְׁבָטִין וְאַתָּן ית אַרְעָא הָדָא לְכַרְךָ בְּתַרְךָ
אֲחֻסְנַת עָלַם: ה וְכַדּוֹן תִּרְיִן בְּנֶךְ דְּאִתְּלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְּמַצְרַיִם עַד דְּאִתִּית לְוֹתְךָ לְמַצְרַיִם
דִּילִי אֵינּוֹן אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה בְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן מִתְּחַשְׁבִּין לִי: ו וּבְנֶךְ דִּי תוֹלִיד בְּתַרְיֵהוֹן דִּילָךְ

ספורנו

בעל המורים

(ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימן וכבר אמר לי בצאתי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ. ואין לחשוב שאמר זה

חלשים מתחזקים שנאמר ויחזק ישראל ויש על המטה והרשעים אפילו נתוקפן הן נופלים שנא' והמן נופל על המטה: (ה) אפרים ומנשה. בני ראובן ושמעון:

אלא עליך שיתן לי אותך ואת שני בניך יחדו: (ה) ועתה שני בניך כו' ל' ה. שאותם לבדם נתן לי יחדו עמך כענין ראה פניך לא פלחתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ו) ומוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרַיִהֶם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת: ד' יהיו. יקראו בית יוסף ויתברכו בכרכותיך:

אור החיים

כלי יקר

שני בניו, ואני יודע כי הם מנשה ואפרים, או לומר מנשה ואפרים ואני יודע כי הם בני הרשומים צפרשת מקץ (לעיל מא נ). גם הפסיק בין הזכרת הזנים והודעת שמם צמיצת עמו. גם אומרו את צ' פעמים. אולי כי יודיע הכחוצ טעם יוסף בלקיחתם שהיתה לקחת כל אחד זרכחו צפני עצמו, מלבד מה שיגיע אותם צרכת אביהם, והוא אומרו את שני בניו עמו זה מה שנוגע לחלק שהיה נוגע להם צרכחו, גם את מנשה שיצורך צפני עצמו, ואת אפרים וגו':

לומר והשבע לי, אמר לו יוסף אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה כי נאמן אני בדבורי, ויאמר השבעה לי היינו לי לבדי בסוד שלא ידע מזה שום אדם, כי חרפה היא לו ליוסף לומר שאביו לא היה מאמין לו והוצרך להשביעו, לכך נאמר וישבע "לו" לבדו: דבר אחר שמתחילה אמר לו שים נא ירך תחת ירכי כי רצה להשביעו בנקיטת חפץ, ואמר לו אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה, וחשב יעקב כי היה חרה ליוסף שביקש להשביעו שבועה חמורה, ויאמר השבעה לי בלא נקיטת חפץ וישבע לו, ולכך לא נאמר כאן וישם ידו תחת ירך אביו, כדרך שנאמר באליעזר עבד אברהם:

או ירצה כי ראויים הם לצרכה מנ' נדדין, ללד שהם בניו, וללד שכל אחד מהם ראוי לצרכה מלד עצמו, ולזה אמר "בניו עמו" גם ללד היותם מנשה ואפרים נדיקים, ואמר "עמו" להפסיק שלא תצין שמפרש מי הם הזנים, ואמר "את ואת" לומר שכל אחד חשוב צפני עצמו:

(ד) ויאמר אֵלַי הנני מפרך והרביתך וגו'. למה שינה יעקב הלשון, כי שם נאמר (לעיל לה יא) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך, והנה במקום פרה ורבה אמר מפרך והרביתך, הלא דבר הוא. והענין הוא לפי שלשון פרה ורבה משמע שהוא ציווי אל יעקב שיעסוק בפריה ורבייה, ועל ידי זה יצאו ממנו גוי וקהל גוים, וכאן על כרחך אין הפירוש כך שהרי לא נולד לו שום בן אחר נבואה זו, ומבנימין היתה כבר מעוברת, והנה "גוי" אמר על בנימין, "וקהל גוים" על שעתיד שבט אחד ליחלק לשנים, וכל זה אינו תלוי בפעולתו על ידי שיעסוק בפריה ורבייה, על כן אמר במקום פרה ורבה הנני מפרך והרביתך, לומר שזה אינו ציווי אליו שיעסוק הוא בפריה ורבייה, אלא הקב"ה מפרה ומרבה אותן הנולדים כבר, ואין לומר שבכחה זו שיפרו וירבו הנולדים כבר, לא שיחלק שבט אחד לשנים, דאם כן למה אמר פרה ורבה שפירושו מפרך, הוה ליה למימר מפרך, אלא שאמר מפרך בלשון פרה לומר לך שאותו שבט שעתיד ליחלק לשנים יהיו דומים בכל עניניהם כאילו אתה הולדתם, רצה לומר על שמך יקראו כאילו אתה הולדתם, כמו שנאמר ועתה שני בניך וגו' לי הם:

ה. הנני מפרך וגו'. כפל לומר מפרך והרביתך, כנגד צ' זנים שהיו לו עוד, כמו שפירש הדברים יעקב צאומרו ועמה. ואומרו ונתתיך לקהל (גוים) [עמים], פירוש שהיו צ' הזנים כל אחד לקהל ועם:

ה. ועתה שני בניך וגו'. פירוש עמה שראיתי שלא היו לי זנים עוד מלד אותה זרכה, אני יודע למפרע כי צ' בניך הנולדים לך וגו', לי הם, שאמר לי ה' מפרך והרביתך, והוא שאמר לו ה' צבית אל (לעיל לה יא) פרה ורבה כראובן ושמעון יהיו לי, ועיין מה שכתבתי צממוך: ה. ומוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר וגו'. פירוש שלא ימנה יוסף צמקום ג' שבטים אלא צמקום צ'. וכפי זה לא יקרא עוד שבט יוסף צמנין השבטים, זולת שבט אפרים ושבט מנשה, וכמו כן מנינו שכן הוא:

ויש לנו לחקור זאת למה הוליא יעקב את יוסף ממנין השבטים, כמו שמנינו שלא נמנה בכלל השבטים כי אם אפרים ומנשה, ולמה לא ימנה הוא גם כן, והיו י"ד שבטים עם לו, כי ה' אמר אליו שהיו ממנו צ' שבטים נוספים לא שיעקר שם יוסף. גם צריך לדעת מי אמר ליעקב כי צ' הגוים שאמר לו ה' שהיו ממנו הם בני יוסף, ולא בני שאר בניו, ויותר היה לו לתלות ולומר שהם

ומזה למד יעקב שמאמר פרה ורבה אינו ציווי אליו

שֵׁם אַחִיהֶם יִקְרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: וְאֲנִי | בָּבְאִי מִפְּדֹן מִתָּה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד בְּבֵרֶת-אֶרֶץ לְבָא אֶפְרַתָּה

על שום אחיהון יתקרון
באחסנתהון: ו ואנא
במיתי מפדן מיתת עלי
רחל בארעא דכנען
בארעהא בעוד פרוכא
דארעא למיעל לאפרת
תולדות אהרן על שם יבמות כד. כב.
הוריות ו: ואני בבאי סנהדרין כב:

רש"י

שפתי חכמים

פירש אם תוליד, דאשר הוא אם, הואיל ומצינו דאם הוא אשר, כדפירש רש"י (ד"ה עד) בפרשת חיי שרה (לעיל כ"ד י"ט) גם אשר הוא אם: ד דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על שם, כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם, וגם לנחלת מנשה ואפרים יקרא הנחלה על שם, נחלת מנשה, נחלת אפרים, כלומר כל אחד ואחד תחום לעצמו כמו שיטול כל אחד מן השבטים, ולא יקרא נחלת יוסף, וזהו שנקט רש"י לעיל ולא יהיה להם שם בשבטים, רוצה לפרש ולא יקרא הנחלה על שם: ה ואף על פי שפירש כברת מלשון מדה, מכל מקום מדאפקיה בלשון כברת שמע מינה תרתי:

להם שם שבטים לענין הנחלה. ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרצ תרצו נחלתו וכל איש ואיש נטל נשוא חוץ מן הזכורים. מכל מקום לא נקראו ד שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שנט ושנט ודגלים לזה ולזה): (ו) ואני בבאי מפדן דגרי. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני להקנר בארץ כנען ולא כך עשייתי לאמך שהרי משה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שנת כדצרי ר' משה הדרשן. ולא תאמר שעכצו עלי גשמים מלהוליכה ולקצרה נחצרון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקצת ה כצברה:

אבן עזרא

רמב"ן

לזרעי אחוזת עולם. ואני אהן לך נחלת הארץ הזכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם נחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שילדו על זרמי יוסף לא ישרו זעירי דצרי, כי מה טעם על שם אחיהם. ואם יטעון טוען כי לא מלאנו ליוסף בנים אחרים. גם זו אינה טענה כי יתכן שהיו וצענור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ו) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה רחל פתאום ולא יכולתי להוליכה לקצרה צמעה כאלו קצרתי לזה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאצקש מאתך מה שלא עשייתי לכבוד אמך:

בנחלתם. ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו', כדאיתא בהוריות (ו). והזכירו רבותינו בכל מקום (ב"ב קגג.) שהיה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור, ולא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב. ומזה נלמד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם, שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה. ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים, לא הוזכר זה בכתוב כלל, ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי, ומזה אמר הכתוב (דה"א ה א) נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל, אם כן היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו, וכך הם דברי חכמים בכל מקום (ב"ב קגג.):

אבל הענין איננו כלל כמו שאמר הרב, שארץ ישראל לשבטים נתחלקה, שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה, ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין, ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה. וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין (שם). וכתוב (יחזקאל מז יג) תתנחלו בארץ לשנים עשר שבטי

ספורנו

בעל הטורים

על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: (ו) ואני. שמה תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבואי מפדן. כשנגלה אלי או האל יתברך: מתה עלי רחל. כאמר ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל

יקראו. כי נמס' הכא וליך בניו יקראו על שנט הלו כמו שנכאן אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: (ו) ואני. שמה תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבואי מפדן. כשנגלה אלי או האל יתברך: מתה עלי רחל. כאמר ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל

מנחת שי

(ו) מתה. ענין מ"שא בס"ד בפ' בא על מלת וככה: לבא. בהעתק הללי לבוא ירושל' לבא עכ"ל וכן הוא בכל הספרים והוא

וּקְבַרְתָּהּ תַּמּוֹן בְּאֶרֶץ
אֶפְרַת הִיא בֵּית לָחֶם:
ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יְת בְּנֵי
יֹסֵף וַאֲמַר מִן אֵלֶיךָ:
ט וַאֲמַר יֹסֵף לְאֲבוּהֵי בְנֵי
אֲנֹנִי דִּיֵּהֵב לִי יְיָ הֵכֵא וַאֲמַר
תולדות אהרן ועיני ישראל. יומא כח:

רש"י

שפתי חכמים

ואקברה שם. ולא הולכתיא אפילו לזית לחם להכניסה
לארץ ו וידעתי שיש בלנך עלי אכל דע לך שעל פי
הדיבור קברתיא שם שמהא לעזרה ז לזניה כשיגלה
אותם נזחראדן והיו עוזרים דרך שם יצאת רחל על
קברה וזכה ומצקשת עליהם רחמים שנאמר קול ברמה
נשמע וגו' * והקצ"ה משיבה יש שכר לפעולתך נחם ה'
וגו' ושבו בני לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוז ארעא
כדי שיעור חרישת יוס (פ"א ארן) ואומר אני שהיה להם
קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קוריאד"א
בלע"ז כדאמר' כרוז ומני ח כמה דמסיק תעלא מני
כרנא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש
לברכם ונסתלקה שכניה ממנו פ לפי שעמיד ירצעם
ואחאב לנאת מאפרים והוא וזניו ממנשה: ויאמר

מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה:

* ירמיה לא

רמב"ן

שחלקוהו לגולגולותם, כנגלה מן הכתוב, נתנו להם
כפלים במספרם. חלק פשוט כדין שאר האנשים, וחלק
שני בכורה. ויהיה טעם כראובן ושמעון, כפלים
במספרם, אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה,
ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים, כמאמר הרב, זה
דבר שאי אפשר בשום פנים:

ו. ואקברה שם. כתוב בפירוש רש"י ולא הולכתיא
אפילו לבית לחם להכניסה לארץ. ולא ידעתי מהו,
וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלום, שהרי בארץ מתה
ושם נקברה, כמו שנאמר כאן בפרשה, מחה עלי רחל
בארץ כנען, ושם כתוב עוד מפורש (לעיל לה ו) ויבא
יעקב לזוה אשר בארץ כנען היא בית אל, וכתיב (שם
פסוק טז) ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא

ספורנו

בעל המורים

יתברך אלי בעודי בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי
שלא עצרתי כח להוליכי לבית קברות בית לחם ואין ספק כי
מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע ונחלשה
: תאותי ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם:

ו ואם תאמר והא בפסוק בהדיא כתיב שנקברה בארץ ישראל, דכתיב
מתה עלי רחל בארץ כנען, וכנען הוא ארץ ישראל, ויש לומר דהא
ודאי שנקברה בארץ ישראל, אלא לארץ פירושו בעיר שבני אדם
יושבים, כמו ארץ נושבת (שמות ט"ו ל"ה): ו וקשה והא בפרשת (וישב)
[ויצא] (לעיל ל' ט"ז) פירש רש"י (ד"ה לכן) בשביל שולזה במשכב
הצדיק לא זכתה ליקבר עמו, ויש לומר שאותו דבר היה גורם לה
שלא נקברה עמו במערת המכפלה, אבל עדיין קשה למה לא זכתה
לילך ולהקבר בעיר ולא בשדה, אלא כדי שתהא לעזרה וגו', ואין
לומר דזה הטעם לבר גרם ולא משום שולזה, דאם כן למה רחל
לא נקברה עם יעקב יותר משאר אמהות, אלא על כרחך דתרווייהו
גרמו, ואין להקשות למה לא אמר לו יעקב מזה עד עכשיו שעל פי
הדבור היה, כי לא רצה לגלות לו הצרות שעתידיים לבא עד עת
ההכרת, דאם לא עכשיו אימתי, (ג"א): ח פירוש חורש ושונה:
ט דקשה לרש"י מה זה דכתיב מי אלה, וכי יעקב לא היה מכירן,
אי נמי דקשה לרש"י וירא ישראל, והא בסמוך (פ"י) כתיב ועיני
ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות, ועל זה פירש ביקש לברכם
וכו', ועל כרחך האי וירא ברוח הקודש קאמר, כמו וירא יעקב כי
יש שבר במצרים (לעיל מ"ב א):

ישראל יוסף חבלים. וכן אמר אונקלוס (להלן מט כב)
תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא,
שיהיו שוים בקבלת הנחלה, וטעם חולקא, חלק בכור,
ואחסנתא, ירושת הפשוט. ומה שאמר הכתוב (במדבר
כו נד) לרב תרבה נחלחו ולמעט תמעט, לענין בתי
אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב, שהשבט מחלק
חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים, ובית אב מרובה
נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק
קטן, ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי (פנחס קלב),
ורש"י הזכירו בפרשת פנחס (במדבר כו נה):

והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה, ואם חלקו
ישראל הארץ לשבטים כמוזכר בגמרא (כ"ב
קא): נתנו לו כראובן ושמעון בשוה. ואם אולי נאמר

נקראו נמלמס על שם אחיהם שהיו להם ערי המגדש מכל שצטי
ישראל:

יְכִילִית לְסוּבְרוֹתָהּ לְמִקְבְּרָהּ בְּמַעֲרַת בְּפִילֹתָא וְקִבְרָתָהּ תִּמְן בְּאוֹרַח אַפְרָתָהּ הִיא בֵּית לְחֶם:
ח וַחֲמָא יִשְׂרָאֵל יַת בְּנוֹי דְיוֹסֶף וְאִמְר מִן מֵאן אֲתִילִידוּ לָךְ אֲלִין: ט וְאִמְר יוֹסֶף לְאָבוּי
בְּנֵי הַיְנוּן דִּיהֵב לִי מִימְרָא דִּי בְדִין פְּתָבָא דְעֲלִיָּה נְסִיבִית יַת אַסְנַת בְּרַת דִּינָה בְּרַתְךָ

פ" יונתן

לסוברותיה. פי' לשאת אותה כי מ"י של ישא סוכר והוא פשוט: (ט) בדין פתבא דעלי' נסיבית וכו'. כדפרש"י דייק מדשאל מי אלה משמע שהי' יעקב מסופק שמה לקח יוסף מזרית והוליד בנים עמה ואינם ראויים לזרחה לכן הוצרך להשיב יחוסם ושהם מאסנת נמ דינה וכתב מלה נזארה כל מי שדבק בו הרי זה מזרע יעקב:

רמב"ן

שלא קבר אמו שם, וכאשר קבר שם את לאה, ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב, ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם, כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה, ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה. וזה טעם "עלי". ואף על פי שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום, היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים, וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו. ושנו חכמים (מ"ק כז.) ולא של נשים לעולם מפני הכבוד:

ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות, וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ, וכבוד עשה לה במותה, אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה:

אפרתה, ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל:

ואקברה שם. וידעתי שיש בלבבך עלי, אבל דע לך שעל פי הדיבור קבורתה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נובזראדן והיו עובדים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם, שנאמר (ירמיה לא יד) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה, והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגוי' ושבו בנים לגבולם, לשון רש"י:

וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמה זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך, ואקברה שם בדרך, כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קבורתה לטובתם, כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימין ושם נקברה, אבל בדרך של עתיד מתה, והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם:

ועל דרך הפשט גם כן אמר לו כן כמתנצל, שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על

רשב"ם

דמות פניו. וכן לא יראני האדם וכתוב ראיני (ג"א ואראה) את ה':

יפשיעוהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (ח) וירא ישראל. אע"פ שכתוב לפנינו ולא יוכל לראות. יש רואה דמות אדם ואין מכיר

אור החיים

לד שזהויעוהו שאמרו לו הנה בנך יוסף כאמור למעלה (פסוק ג) והבנים לא הכירם, לזה שאל שאל עליהם מי אלה: עוד אפשר שנתכוון יעקב לעורר אהבת האב על הבן קודם שיזכרם, כדי שיהיה הזכרה בתגבורת אהבה והחיבה, ולזה שאל מי אלה כדי שישמע מפי בנו החביב אללו לומר "בני הס" ויהמו מעיו להם, והוא סוד מדי דברי זו (וגו') [זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לון רחם ארחמנו וגו' (ירמיה לא יט):

אשר נתן לי וגו'. דרך הלדיקים כשזכרים הטוב אשר הגיעם חולקים כבוד לה', כי הוא הנותן, כאמרו (לעיל לג ה) הילדים אשר חנן אלהים וגו':

בניו כראובן ושמעון, לזד כי מתה "עליו" רחל וקרצ מיתתה. וטעם מה שהאריך לומר עוד בעוד כזרת ארץ וגו', נתכוון לומר מה שדרשו ז"ל (רש"י) שנתכוון לומר אע"פ שלא כן עשה לאמו וכו':

ח. וירא ישראל וגו'. קשה והלא י"ז שנה היו לפניו יושבים ללמוד תורה ואיך שאל עליהם. ורבותינו ז"ל אמרו (תנחומא וחי ו) כי ראה בהם ראייה שכליית שעמיד ללאת מהם רשעים, וזה דרך דרש. ואריך לפרש הכתוב כפי פשוטו, והוא כי גילה לנו הכתוב שיעקב כדדו עיניו מזוקן שלא היה יכול לראות ולהכיר, ולזד זה הגם שראה ז' בני אדם עומדים לפניו, לזד יוסף שעמו היה מדבר והכירו,

מנחת שי

הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפ' וירא: ואקברה שם. השי"ן בדגש:

אֱלֹהִים בָּזָה וַיֹּאמֶר קַח־נָא
 אֵלַי וְאֶבְרַכֶּם: שְׁנֵי וְעֵינַי יִשְׂרָאֵל
 כַּבְּדוּ מִזְקֵן לֹא יוּכַל לְרֹאוֹת וַיִּגַּשׁ
 אַתֶּם אֵלָיו וַיִּשַׁק לָהֶם וַיַּחַבֵּק
 לָהֶם: יֵא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף
 רְאֵה פָנַי לֹא פָלַלְתִּי וְהִנֵּה הִרְאָה
 אֶתִּי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זֶרְעֶךָ:
 יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֶתְּכֶם מֵעַם בְּרַכְיוֹ
 וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְאַפְּיוֹ אֶרְצָה: יג וַיִּקַּח
 יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם
 בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
 מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵלוֹ מִיְמִין יִשְׂרָאֵל וַיִּגַּשׁ אֵלָיו:
 יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיִּשֶׁתַּעַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם

קרבנון בעז לותי
 ואברכנון: ועיני ישראל
 יקרן מפיכו לא יכול למחזי
 וקריב יתהון לותיה ונשיק
 להון ונפיף להון: יא ואמר
 ישראל ליוסף למחזי אפיף
 לא סברית והא אחזי יתי
 יי אף ית בנדף: יב ואפיף
 יוסף יתהון מן קדמוהי
 וסגיד על אפוהי על
 ארעא: יג ודבר יוסף ית
 תרניהון ית אפרים
 בימיניה משמאל לא
 דישראל וית מנשה
 בשמאליה מימינא
 דישראל וקריב לותיה:
 יד ואושיט ישראל ית
 ימיניה ושוני על רישא
 דאפרים והוא זעירא וית

שפתי חכמים

י וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואחר כך ביקש רחמים, ולמה לא עשה להיפך, ויש לומר שמתחילה היה סבור דמשום הכי אינו רוצה לכרך אותם משום שסובר שאינם בני קידושין והם ממזרים, לכך הראה לו שטר וכו' שאינם ממזרים, וכיון שראה שעדיין לא בירך אותם, אמר בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש וביקש רחמים, (מהרש"ל): כ דקשה לרש"י פשיטא כיון שסבור שטרופ טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו, ועל זה פירש לא מלאני לבי, כלומר לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמא לא נטרף ואראה אותך חי: ד (נמ"י), נראה לי דאזיל לטעמיה שפירש בפרשת מקץ

(ט) בזה. י הראה לו שטר אירוסין ושטר כמובן ונקט יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב ולאני תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו*. תרגלתי רוחי ציעקב צעציל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך ב עוד. פללתי לשון מחשבה כמו הביאי ענה עשי פלילה*: (יב) ויוצא יוסף אותם. לאחר שנשקם הוליכם יוסף מעם צרכיו כדי ליטעם זה לימין וזה לשמאל לממון ידיו עליהם ולצרכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו ד מלפני אציו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הנא לקראת חצרו ימינו כנגד שמאל חצרו וכיון שהוא הצכור מיומן לצרכה:

מנחת שי

(ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בצירי: (יב) לאסיו. הפ"א דגושה: (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפיך:

* הושע יא ** ישעיה טז

לְאִינְתּוֹ וְאָמַר קָרְבִּינוֹן פְּדוֹן לְוֹתִי וְאִיבְרִינִינוּן: וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יִקְרָן מִן סִיבוֹ וְלֹא יָכִיל לְמִיחְמֵי וּקְרִיב יִתְהוֹן לְוֹתִיהָ וּנְשֶׁק לְהוֹן וּנְפִיף לְהוֹן: י' וְאָמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מִיחְמֵי סָבַר אַפָּךְ לֹא חֲשִׁיבִית וְהָא אַחְמֵי יְתִי י' אֹפֵף יֵת בְּנָךְ: יב וְאִפִּיק יוֹסֵף יִתְהוֹן מְלוֹת רְכוּבוֹי וּסְגִיד עַל אִפּוֹי עַל אֶרְעָא: יג וְדָבַר יוֹסֵף יֵת תְּרוּיְהוּם יֵת אִפְרִים מִן צֶטֶר יְמִינִיהָ דְהוּא שְׂמַאלִיהָ דְיִשְׂרָאֵל וְיֵת מְנִשָּׁה מִן צֶטֶר שְׂמַאלִיהָ דְהוּא יְמִינָא דְיִשְׂרָאֵל וּקְרִיב לְוֹתִיהָ: יד וְאוֹשִׁיט יִשְׂרָאֵל יֵת יְמִינִיהָ וְשׂוֹי עַל רִישָׁא דְאִפְרִים וְהוּא זְעִירָא וְיֵת שְׂמַאלִיהָ עַל

פ"י יונתן

(יג) צטר. כמו סטר:

אבן עזרא

(ח) ולאחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם:
(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. מאומר לרין להיות. וטעם מעם ברכיו. כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי. לא דנמי בלבי. מגזרת פלילים:
(יג) ויקח יוסף. וכנר לקח וכנר הראייתך רניס כאלה:

רמב"ן

ט. אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו, שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים, והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים. ונראה לי כי פירוש "בזה", בענין הזה שאמרת, שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה, והם אשר אמרת עליהם שהם לך, וכן ובזה הנערה באה אל המלך (אסתר ב יג):
ואמר נתן לי אלהים. שעשה לי השם נסים עד

ספורנו

(ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני אבא כל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד כואי אליך מצרימה ואמרת לי הם:
(י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו:
(יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם:

בעל הטורים

(ט) קחם נא אלי ואברכם. קחם לית ומד קחם נקמין תרגלמי לאפרים קחם פי' תרגלמי לאפרים השריתי שכינתי עמו נשציל אפרים אימתי נשעה שנחנך מפי יעקב וקחם על זרועו שנא' קחם נא אלי ואברכם: (י) מוקן. כפי חקר ע"ש ויהי כי זקן יחמק ומכהין עיניו מלכות כסם שרימה יעקב לאביו בנרכומוי כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בנרכו אוחם שהמליף לו יוסף מנשה באפרים:

רשב"ם

(ט) בזה. במלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כיום הזה: לא פללתי. לא דנתי בלבי. כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח

דעת וקנים

(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. לפי שהיו דנוקים לו כשחנן בידו וגו' לשון נקמת דין: (יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל

אור החיים

ואמרו "בזה". כפי הפשט כי אפילו צימי גלותו נארך נכריה חנונו ה'. גם רמז למאמרם ז"ל (פוטו לו): כי עמיד היה יוסף להוליד י"צ שבטים, וע"י מעשה אשת פוטיפר נרצבו מנין לפורני ידיו י' טיפות ולא נשארו אלא ז', והוא שרמזו נאומרו בזה "זה" נגימטריא "י"צ" נמקום "י"צ" נתן לו אלהים "ז". ודקדק לומר אלהים, שזורה על המשפט:

כלי יקר

(ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט "בזה" לפי ששאלו מי אלה שאינן ראויין לברכה, כי אמר מבטן מי יצאו "אלה", רצה לומר שיאמרו "אלה" אלהיך על העגל שעשה ירבעם, והשיב יוסף בני הם, מכל מקום הם בני ומצדי הם ראויין לברכה, ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזה פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לעבודה זרה, על כן יצאו ממנה לעתיד בנים כאלו עובדי עבודה זרה, אבל מצדי ראויים הם לברכה דאם לא כן למה בירך ה' את יצחק, והלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי, אלא ודאי שאין הקדוש ברוך הוא חושש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה, כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראויים הם לברכה, כי באשר הוא שם כולם זרע ברוך ה':
ויאמר קחם נא אלי. נקט לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני שהרי בעבורי נתברך אבי ולא חש הקב"ה

אֶת־הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי
 וְשֵׁם אֲבֹתָי אֲבָרָהֶם וַיִּצְחָק וַיִּדְגּוּ
 לָרֶב בְּקָרֶב הָאָרֶץ: שְׁלִישִׁי יוֹ
 יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־
 רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיִּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ
 יַד־אָבִיו לְהַסִּיר אֶתָּה מֵעַל רֹאשׁ־

עוֹלִימָיָא וַיִּתְקַרֵי כְהוֹן שְׁמֵי
 וְשׁוּם אֲבָהָתֵי אֲבָרָהֶם
 וַיִּצְחָק וַכְּנֻנֵי יִמָּא יִסְגּוּן
 בְּגוֹ בְנֵי אַנְשָׁא עַל אֲרֻעָא:
 יוֹ וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שׁוּי
 אָבוּהֵי יַד יְמִינֵיהָ עַל רִישָׁא
 דְּאֶפְרַיִם וּבְאִישׁ בְּעֵינֻהֵי
 וַסְעֵד יָדָא דְּאָבוּהֵי
 לְאַעֲדָאָה יָתָה מֵעַל רִישָׁא

תולדות אהרן וידגו לרב. ברכות כ.
 סוטה לו: מציעא פד. בתרא קיח: וירא
 יוסף. מנחות לו.

רש"י

ז אלו נזרתי כענין שנא' ויאמר אלי מלאך הלאהים
 נחלוס יעקב וגו' אנכי האל ציט אל: יברך את
 הנערים. מנשה פ ואפרים: וידגו. כדגים הללו
 שפרים ורנים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך
 יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ע ותמכה צידו:

קטנים של יוסף, לכן פירש דעם כל זה על כרחך מנשה ואפרים הם, דהא לא היו לו בנים אחרים, והא דבירך אותם ב' פעמים, יש לומר
 דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף, אבל לא בירך אותם בפני עצמם, ואחר כך ייחס להם ברכה בפני עצמו, (קל"מ),
 ולענ"ד נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנשה ואפרים, גם לא נולד ליוסף שאר נערים, דהא
 פירש לעיל (פ"ו ד"ה ומולדתך) אשר הולדת אם תלד: ע הוצרך לפרש כן מפני שהרמה שהיא ההסרה ומלת ויתמך שמורה על הסמיכה הם

שפתי חכמים

יודע וכו', וכתב מהרש"ל רבים פירשו כי, כמו אף על פי, אבל אין
 נראה לי אלא כך הוא החיבור שכל את ידיו, ונתן טעם למה שכל
 ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמיד אפרים מימינו ומנשה משמאלו,
 כי מנשה הבכור, רוצה לומר בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה
 רוצה לכיבוש אותו: ז שאין למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות
 הקדוש ברוך הוא: פ הוצרך לפרש זה שלא תאמר דעל כרחך לאו
 מנשה ואפרים הוא, דהא כתיב בסמוך (פ"כ) ויברכם ביום ההוא
 וגו', ומה צריך לו לברך פעם אחרת, והוא אמינא דנערים הם בנים
 קטנים של יוסף, לכן פירש דעם כל זה על כרחך מנשה ואפרים הם, דהא לא היו לו בנים אחרים, והא דבירך אותם ב' פעמים, יש לומר
 דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף, אבל לא בירך אותם בפני עצמם, ואחר כך ייחס להם ברכה בפני עצמו, (קל"מ),
 ולענ"ד נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנשה ואפרים, גם לא נולד ליוסף שאר נערים, דהא
 פירש לעיל (פ"ו ד"ה ומולדתך) אשר הולדת אם תלד: ע הוצרך לפרש כן מפני שהרמה שהיא ההסרה ומלת ויתמך שמורה על הסמיכה הם

אבן עזרא

שמות: ויקרא בהם שמיי. כי הנה כל ישראל יקראו
 אפרים. גם יוסף. גם אמר הכתוב רחל מצכה על זניה
 כי היא הימה עיקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל
 אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללזן שלחני גם
 נתן לו הזכורה כי הוא ראשית מחשבתו. ואחר שלא היה
 ראובן ראוי לזכורה היה יוסף שהוא פטר רחס. ולא דן
 וגד כי הם בני השפחות. והימין נכד מהשמאל ויותר
 מקיף:

רמב"ן

הגואל הוא העונה אותו בעת צרתו, ושומר לו אנכי
 האל בית אל (לעיל לא יג), והוא שנאמר עליו (שמות כג
 כא) כי שמי בקרבך. ולכך אמר בקרב הארץ, והרי זה
 מבואר למשכיל. ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה,
 עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו
 יצחק (לעיל מו א), כי מעודו ינחהו בדרך אמת, אבל
 לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני
 היותו בחוצה לארץ, גם בעבור שהוצרך להתנהג עם
 לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת:

טו. וטעם ויקרא בהם שמיי. אמר רבי אברהם שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם
 יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר "בהם" והנה לא נקראו על שם מנשה, ואולי בעבור שיקראו
 בית יוסף. והנכון שיעמוד זרעם ושמש ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם:
 זו וירע בעיניו. אולי יוסף היה אהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו. והנכון בעיני כי חשב
 שטעה אביו בהם, ואם היחה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי,
 וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי, נתפייס:

רשב"ם

(טו) ויקרא בהם שמיי. שיחיה זרעם וזרע זרעם: וידגו. מגזרת
 חטופי למד פעל של ה"א כמו מן בכה ויבכו מן שבה וישבו:
 (ז) כי ישית. קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר
 יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה
 הלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי

דעת וקנים

אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו נו: (טו) ויקרא בהם שמיי
 ושם אבותי. על שאר השנטיס הנקראים בני יעקב שהיו נקראים
 שנטיס כשאר בני: (ז) וירע בעיניו. מפי רבי יצחק לוי שלכן הרע
 הלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי

ה א ובני ראובן בכור-ישראל כי-הוא
הבכור ובהללו יצועי אביו נתנה
בכרתו לבני יוסף בן-ישראל ולא
להתיחש לבכרה: ב כי יהודה גבר
באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף: ס
ג בני ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא
הצרון וכרמי: ד בני יואל שמעיה בנו
גוג בנו שמעי בנו: ה מיכה בנו ראיה
בנו בעל בנו: ו בארה בנו אשר הגלה
תלגת פלנאסר מלך אשר הוא נשיא

יומא הדין: (א) ובני ראובן
בוכרא דישראל ארום בוכרא
הוא ובאפסותיה קדושתיה כד
סליק לדרגשא דאבוי
אשתקילת מניה ואתייבת
בכירותיה לבנוי דיוסף בר
ישראל דלא לאתיחסא בנוי
דראובן לבכירותא: (ב) מטול
דיהודה אתגבר באחוי
אשתקילת ברם מלכותא מן
ראובן ואתייבת ליהודה
דהוא גברא ומלכותא מניה
אוף לוי הוה חסידא ולא חבו
בעגלא ואישתקילת כהונתא
רבתא מבנוי דראובן
ומטולתהון מפלהון בוכריא
ואתייבת לאהרן ובנוי

ומטרת קודשא לליואי ובכורותא ליוסף: (ג) בני ראובן בוכרא דישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי: (ד) ובני יואל
שמעיה בריה גוג בריה שמעי בריה: (ה) מיכה בריה ראיה בריה בעל בריה: (ו) בארה בריה הוא בארה גביא

תולדות אהרן

רשי"י

הכרית כל זכר צאדוס: (א) ובני ראובן בכור
ישראל. ואם תאמר אם כן שהיה זכור למה לא

לא ממנו מלכות כי הוא זודאי הזכור וזחללו יצועי אביו נתנה זכורתו לבני יוסף ואם תאמר אם כן
למה לא מלכו בני יוסף לכך אמר ולא להתייחס לבכורה חלק זכורות ולא זכור כי יהודה אפילו לא
חלל ראובן הזכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלך: (ב) כי יהודה גבר באחיו.
שנאמר גור אריה יהודה (ראשית מ"ט): ולנגיד ממנו. שילא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך
נגיד שהוא המוציא והמציא והזכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה
גבר באחיו אזל חלק הזכורה נתנה ליוסף לשני בניו: בני ראובן בכור ישראל. מתחיל עתה
כבראשונה: (ד) בני יואל. דורות דורות קחשיב: (ו) אשר הגלה תלגת פלנאסר. קודם לסנחריב וכן
היה סדרן פול (מלכים ז' ט"ו) ה' כשמלך מנחס בן גדי וצימי פקח בן רמליה (שם) זא תגלת
פלנאסר מלך אשור וצימי הושע בן אלה (שם י"ז) זא שלמנאסר מלך אשור (שם ט"ו) וצימי חזקיהו
סנחריב ופירשו רבותינו פול וכולם סנחריב: הוא נשיא לראובני. זאומן זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר:

ביאור הגר"א

שמעון: (א) ולא להתיחש לבכורה. פי' שלא נתנה הבכורה ליוסף אלא ליטול פי' שנים כבכור. אבל יחוס הבכורה נשארה לראובן וז"ש
לקמן. בני ראובן בכור ישראל (אנ"ה עיין בילקוט): (ד) בני יואל. כאלו כתיב בני כרמי יואל ובני יואל וגוי' שמעיה בנו היינו בן יואל בן
שמעיה: (ו) בארה בנו. הוא אביו של הושע הנביא. והיה נשיא לראובני. בעת גלות אשור:
נ"ד מקראות גדולות המאיר לישראל - כב' דה"י א' / מקראות גדולות | עמוד 52 | (726077)

אוּלַּפֵּן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּבוֹן: ג רְאוּבֵן בּוֹכְרִי
אֲנִתְּ רִישׁ חֵיל שִׁימוּשֵׁי וְשִׁירוֹי קְרִיּוֹת תְּרַהוּרִי

יַעֲקֹב אֲבוּנָן וְאָמַר יְהִי שְׁמִיָּה רַבָּא מְבָרַךְ לְעַלְמֵי עַלְמִין:
ג רְאוּבֵן בּוֹכְרִי אֲתָ חֵילִי וְשִׁירוֹי צְעָרֵי חֲמֵי הָוָה לָךְ

פ"י יונתן

פ"י ירושלמי

הַדְּרִיקִים מְטִילִים בְּג"ע וְכו' כּוּלוּ מִפּוֹר' צִירֻסְלָמִי: (ג) רִישׁ חֵילֵי שְׁמוּשֵׁי.
פ"י רִאשִׁית כֹּחַ הַשְּׁמִיּוֹ: וְשִׁירוֹי קְרִיּוֹת תְּרַהוּרִי. פ"י חֲמֵלֵת רִאשִׁית קְרִי שֶׁלֹּא

(ג) וְשִׁירוֹי צְעָרֵי. פ"י חֲמֵלֵת צְעָרֵי וְדִיקָא מִלֵּת אֲזִיזֵי לִי צְעָר כִּמוּן בֵּן אֲזִיזֵי:

רַחֵם קְרִי מִימִינִי יֵאלֵהֵם עַל אֲשֵׁי:

אור החיים

שהחילול היה בזמן נפרד מומן שעלה יצועי אציו לזה אמר
אז חללת, וצריך לדעת מה הוא החילול שעשה זולת עליית
משכני וגו', ואם הכוונה היא שבאמצעות עלייתו חלל וגו',
היה לו לומר עליית וגו' חללת וגו', והדבר מובן שאז
בעלתו חלל יצועי, ולא היה צריך לומר "אז":

ודבר זה דומה למה שכחצ רמב"ם בהלכות (דיעות)
[יסודי התורה פ"ט ה"ג] כי נביא שאמר לעבור
על איסור מאיסורי התורה לפי שעה שומעין לו כאלו
זהו הכרמל וכו', גם יאמן יעקב שעשה מעשה על פי
נבואתו שיכול לישא ב' אחיות לפי שעה, לא שיעקר איסור
ב' אחיות, ומה גם בזמן שלא היה להם עונש על הדבר
אלא הקרבת התועלת אם יקיימו כזוכר, גם יהודה ע"י
מלאך הורשה לקחת תמר כאומרם ז"ל (ב"ר פה ט) למה
שנמשך ממנה מהאללת נשמות הקדושות:

וקודם לזה לציאור הכתובים יש לנו לתקור הקירה אחת,
והיא איך עשה יעקב היפך מה שכחצ בתורה
(דברים כ"א ע"ו) לא יוכל לזכר את בן האהובה על פני בן
השנואה הזכור, והוא זכר יוסף בן רחל האהובה אללו
על פני ראובן בן לאה השנואה. וקודם צריך לתת לב אם
האבות היה עליהם חיוב קיום כל התורה, כי הלא מצינו
שיעקב נשא ב' אחיות, ואברהם לא מל עד שהיה זקן,
וכן כמה פרטים:

ודפי זה נאמר כי יעקב נראה בעיניו להעניש ראובן על
אשר חלל יצועו ונטל ממנו הזכורה, או שכן נאמר
לו בנבואה, וכמו שכן אמר הכחצ בדברי הימים (א ה א)
ראובן זכור ישראל כי הוא הזכור ונחללו יצועי אציו נתנה
זכורתו לבני יוסף:

ובעתה מה מקום לקוישא זו שבכר בן האהובה, תהיה
זו כערלה של אברהם קודם שננטווה, וכנשיאת
ב' אחיות ליעקב. וראיחי לרמב"ן (לעיל כ"א ה) שנתן טעם
ליעקב שנשא ב' אחיות כי לא היה צורך ע"כ, ואין דבריו
חזקים בסמוכות כי מי גילה לו סוד זה, שלא היה שומר
תורה אלא צורך, אחר שאין הפרש בין הארץ לחוץ לארץ
באותן פרטי המצוות שלא שמרום האבות:

ועדיין אין הדבר מספיק כי למה לא נתנה אלא ליוסף,
ולא ליהודה או לשאר אחים הגדולים, ובספר
הזוהר פרשת וישלח (דף קע"ו) כתב טעם הדבר ז"ל בשעתא
דעאל לגבה דלאה כל ההוא ליליא רעומיה ולביה הוה
ברחל, דחשיב דרחל איהי וכו' אהדר עובדא לאתריה וכו',
זכורתיה אהדרת ליוסף וכו' ע"כ, הנה טעם זה מספיק
לנטילת זכורה מראובן ותעמוד זיוסף, כי הוא כפי האמת
שעלה במחשבה ראשונה צביאה ראשונה כשהטיל זרעו
יעקב חשב באמו, אלא קשה למה הוצרך הכחצ לומר
ונחללו יצועי אציו וגו', הלא אפילו אם לא היה ראובן
מתלל יצועי אציו, הזכורה ליוסף נוגעת בזכור:

והבין בעיני הוא כי האבות קבלו התורה משם, שקבל
מנחם, שקבל מחנוך, שקבל מאדם הראשון, אשר
למדה מפי הגבורה דכתיב (ויצו כ"א טו) אז ראה וגו' ויאמר
לאדם, ושנאמצעותה לזהו לעבוד גן עדן וכמו שפירשתי
(לעיל ג ט"ו) בפסוק לעבדה ולשמרה, אך לא נטווה אלא
על ז' מצוות, שאם יעבור עליהם יהרג, אבל שאר התורה
קרוי לשכר אם יעשה, ורחוק מן ההפסד אם לא יקיים,
וכדרך שיש לנו גם אחר נתינת התורה שיש מצוות שאם
יעשה אותם האדם יטול שכר, ואם לאו אין לו עונש
עליהם, כמו כן היה מיום ברא אלהים אדם בכל התורה
חוץ מז' מצוות:

ודאי שישב הענין, דבר ידוע הוא כי כל רוחניות שבעולם
מתחלק לג' בחינות, אחד קדושה, ואחד חול,
ואחד חלק רע, וכל אחת מהשלשה תוליד ענפיה ותתאזה
לזחינתה. חלק הקדושה יפריח ענפי הטוב והאשר הנצחי
ותתאזה למושכלות, חלק החול יתאזה לאכול הערב לפה
והנחמד לעין ויצנה בתי אבנים ועפר ויכוון מלבושים
והכנות נדמים, חלק הרע יתאזה לכל תיעוב ויעשה כל
אשר שגא ה' ויבחר לגזול ולרמות ולסקר ולאכול חלק
הטמא נבלות וטריפות שקצים וכו', ויערב לנפשו לחבק
בשר טמא נדה כותית אשת איש וכו', המרוחקים מזחינת
הקדושה:

והאבות לזד חזינותם זה' ותשקם באשר עליון קיימו
הכל כאומרנו (לעיל כ"א ה) עקב אשר שמע וגו',
ואמרו ז"ל (יומא כ"ח) קיים אברהם אציו אפילו עירוב
בזשילין, ואת בניו הקים תחתיו להרויח תועלת המצוות
ועסק התורה, אבל במקום שהיו רואים תועלת דבר ההצלחה
להם, כמו שחאמר יעקב כשהרגיש בהצלחתו בנשואי ב'
האחיות העלים עין מריוח הנמשך מקיום המצוה ההיא,
כיון שאין לו עונש אם לא יקיימנה, כל עוד שלא נתנה
תורה, ומה גם אם נאמר שהיו עושים על פי הדיבור, כי
האבות נביאים היו (מגילה י"ד) וה' אמר להם לעשות כן:

ובג' אלה ישנו כל הווה וכל נמצא, בין מחלקי הטוב
והטובה, בין בחלקי הממוצע והוא שאנו קוראים
חול, בין בחלקי הרע והטומאה וזה ה' לעם ישראל, כי
לזד שהם בחינת הקדושה לכל יעממו מחלק הרע, לא
במאכל, ולא במשתה, ולא בדיבור, ולא במחשבה, ולא

שהעזבה הגדולה ביותר היא צבית המקדש הקרוי בקרב הארץ כיון שהוא בקרב ירושלים וירושלים בקרב ארץ ישראל, וארץ ישראל בקרב העולם. ומבואר שפירש לשון בקרב הארץ דהיינו באמצע הארץ.

או"ם באדרת אליהו בפרשת חאת הגרית (ל"ד ז' באופן השני) כתב שירושלים אינה ממש בקרב ארץ ישראל, אלא העיר שבה היא באמצע ארץ ישראל, והוכיח כן מדברי הגמ' (מכות ט' ע"ב) לענין שלש ערי המקלט שהיו בארץ ישראל ושלשת את גבול ארץ ישראל משולשין, שיהא מדרום להצדק במחצית לשכם, ומחציתן לשכם כמשכס לקדש, ומשכס לקדש כמקדש לצפון, ומבואר ששם היא באמצע אר"י וממנה לכל צד יש מרחק שווה. ולפי"ז בקרב הארץ מתפרש על העיר שבה.

ולפי זה ניחא שפיר לישנא דקרא צבית וידגו לרוב בקרב הארץ, שהר שם וסביבותיה היא נחלת בני יוסף ממבואר בקראי, וזהו שהזכיר יעקב בצרכמו שדע לרוב בקרב הארץ, דהיינו שירבו בארץ ישראל במקום נחלתם שהיא באמצע הארץ, וזהו ציבור הלשון בקרב הארץ.

גדול אשימך שם, וברכה זו המקיימה בהם כמש"כ בפרשת שמות ובני ישראל פרו וישראלו ויפרו וירבו וגו', וברכה זו היחה לכל השבטים. על כן לא הוצרך יעקב אבינו לברכס על הזמן שהם שוהים בארץ מצרים, שכבר יש להם אז אה ברכת הקב"ה, והוצרך לברכס שגם בשעה שיגיעו לארץ ישראל, שברכת הקב"ה לגוי גדול אשימך שם כבר אינה קיימת, מכל מקום נוספה למנשה ואפרים ברכה יחירה על שאר השבטים, שידגו לרוב בקרב הארץ.

ולפי דברי מרן ז"ל דארץ האמורה כאן היינו ארץ ישראל, יש להוסיף ולבאר מה שאמר בקרב הארץ, דלכאורה הול"ל וידגו לרוב בארץ. ומהו בקרב הארץ ונראה על פי האמור בישיעה (ו' י"ב) ורחק ד' את האדם ורבה העזובה בקרב הארץ, ופסוק זה נאמר על זמן החורבן שהקב"ה ירחיק את עם ישראל מארץ ישראל. וכתב בפירוש הגר"א ז"ל הוא על דרך אמרם ארץ ישראל אמצעי בארצות, וירושלים בקרב ארץ ישראל, וצבית המקדש בקרב ירושלים, וכל מקום שקדושתו יחירה עזובה יחירה וזהו שנאמר ורבה העזובה בקרב הארץ. וכוונתו שכיון שכל המקודש מחברו חרב יותר ממנו, נמלא

גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וגו' (סח, יט)

הנה מבואר מלשון הפסוק שלשניהם תהיה גדולה, אלא שלאפרים תהיה גדולה יותר. ופירש רש"י שגדולתו של מנשה היא שעתיד גדעון ללאת ממנו שהקב"ה עושה גם	על ידו, וגדולתו של אפרים היא שעתיד יהושע ללאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל. וחזוין שאע"פ שגדולת מנשה היא שיעשה מופת, ולא מופת גרידא אלא גם
---	--

שהקב"ה עושה על ידו שזהו ענין גדול, מ"מ על ידו, שאין דבר גדול מלימוד התורה, גדולת יהושע שילמד תורה לישראל היא גדולה באופן שלהיות מלמד תורה לישראל יותר גדול ממנו. והיינו משום שללמד תורה לישראל זה מלפעול ישועות עבורם, ועל זה נאמר שאחיו ענין גדול יותר אף ממופת שהקב"ה עושה הקטן יגדל ממנו.

והיה אלקים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. (בא. וכו'. בא.)

והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם, לאחר שכבר היתה הצטחה זו בידם ממה שהוצטח ליעקב ולאברהם אבינו.

ביוצא בזה קשה בדברי יוסף קודם פטירתו, שאמר לאחיו (נ' כ"ד) אנכי מת ואלקים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן הארץ הזאת וגו', ולכאורה מה הוסיף להם צמה שאמר שאלקים פקד יפקד אתכם, הרי כבר זה כבר הוצטח לאברהם ויעקב בפירוש, וכי הצטתח יוסף עדיפא על ההצטחה המפורשת שיש בידם. ועוד למה חזר שוב יוסף ואמר (שם כ"ה) פקד יפקד אלקים אתכם והעלתם את עצמתי מזה, הלא כבר אמר להם זאת קודם לכן ואלקים פקד יפקד וגו'.

וגרמא לבאר בזה, דהנה מה שאמר הקב"ה ליעקב אבינו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אין זו רק הצטחה שהקב"ה יוציאם מצרימה, אלא גם אזהרה וזיווי שדווקא אנכי אעלך, דהיינו שהיציאה מצרימה תהיה רק ע"פ הקב"ה ולא ילאו מעצמם קודם לכן, כעין מה שהשציע הקב"ה

הנה צפטות נראה שדברי יעקב היו תפלה לה' שיהיה עמהם בגלותם, ושיב אותם ממצרים לארץ ישראל. אמנם בפירוש הרשב"ם נחז וידע אני שאחרי מותי יהיה אלקים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמרו לאברהם, והיינו דחדא מילתא היא שה' יהיה עמכם בזה שישב אתכם לארץ ישראל, וכן משמע מדברי הרמב"ן ע"ש, ולפירושם לא היתה זו תפלה אלא הצטחה שה' יהיה עמהם להוציאם ממצרים א.

אולם בין אם זו תפלה ובין אם היא הצטחה ל"ב מה הוסיף בזה יעקב אבינו, הרי כבר הוצטח ליעקב מפי הגבורה קודם שירד למצרים אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (מ"ו ד'), ועוד שכבר הוצטח לאברהם אבינו צברית בין הצמרים (ט"ו י"ג) ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וענדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגו' ואחרי כן ילאו ברכוש גדול וגו', ומה הוסיף יעקב אבינו צמה שאמר והיה אלקים עמכם

א. [א"ה וכ"מ ברש"י דברים (ל"ג, כ"ח) שכתב בתו"ד כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלוקים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם].

אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה: יֵה וַיֹּאמֶר
 יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִי־זֶה
 הַבְּכֹר שֵׁים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ:
 יֵה וַיִּמָּאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנֵי
 יָדַעְתִּי גַם־הוּא יִהְיֶה־לְעַם וְגַם־
 הוּא יִגְדַל וְאוֹלָם אַחִיו הַקָּטָן יִגְדַל
 מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֵא־הַגּוֹיִם:
 וַיְבָרְכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לְאִמּוֹר בְּךָ
 יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם

דְּאֶפְרַיִם לְאֶנְחוּתָהּ עַל
 רִישָׁא דְּמְנַשֶּׁה: יֵה וַאֲמַר
 יוֹסֵף לְאָבוּהִי לֹא כֵן אָבִי
 אֲרִי דִין בּוֹכְרָא שׁוּ יְמִינְךָ
 עַל רִישִׁיָּה: יֵה וְסָרִיב
 אָבוּהִי וַאֲמַר יָדַעְנָא בְּרִי
 יָדַעְנָא אַף הוּא יִהְיֶה לְעַמָּא
 וְאַף הוּא יִסְגִי וְכָרַם אַחוּהִי
 זַעֲרָא יִסְגִי מְנִיָּה וְכָבוּדִי
 יִהוּן שְׁלִיטִין בְּעַמְמִיָּא:
 כּ וְכָרִיכְנוּן בְּיוֹמָא הַהוּא
 לְמִימְרֵךְ בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל
 לְמִימְרֵךְ יִשְׁוִינְךָ יֵי כְּאֶפְרַיִם
 תולדות אהרן וזרעו יהיה. ע"ז כה.

רש"י

שפתי חכמים

(יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא פ הנכור: גם הוא
 יהיה לעם. ויגדל שעמיד גדעון ללאת ממנו שהקצ"ה
 עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו.
 שעמיד יהושע ללאת ממנו שינחיל את הארץ ולמד
 מורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם
 יתמלא בלאת צ שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון
 וירת בעמק חילון: (כ) בך יברך ישראל. הצא
 לנכך את בני יצרכם בצרכתם ויאמר איש לבנו ק ישימן
 אלהים כאפרים וכמנשה:

שני הפכים: פ הוצרך לפרש שלא תאמר ידעתי בני ידעתי דגם הוא
 יהיה לעם, והיה משמע שגם יוסף היה יודע שמנשה יהיה לעם, רק
 שיוסף חשב שיעקב אבינו אינו יודע, ומשום הכי קאמר לו יעקב
 שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם, זה לא מפורש בקרא,
 כי יוסף לא קאמר אלא כי מנשה הוא הבכור, ולזה פירש ידעתי בני
 ידעתי כמותך כי הוא הבכור, ועוד יודע אני מה שאין אתה יודע,
 שגם הוא יהיה לעם שגם זאת אני יודע שיגדל: צ דקשה לרש"י
 דוזרעו יהיה מלא הגוים משמע שזרעו יהיו נפוצים בכל העולם,
 ואדרבה זה קללה הוא, ועל זה פירש שמעו כו', רוצה לומר שם
 שלו כאילו אמר ושם זרעו יהיה בכל העולם, דהיינו על ידי ירח
 וחמה שנראין בכל העולם: ק כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל,
 והוא לשון רבים, ואיך אמר ישימן שהוא לשון יחיד, לכן הוסיף
 ויאמר איש לבנו וכו':

אבן עזרא

רמב"ן

(יט) מלא הגוים. גוים רבים ילאו ממנו:
 (כ) בך יברך ישראל. כל בני ישראל:

כ. ויברכם ביום ההוא. טעם ביום ההוא, בעבור
 שיוסף יפצר בו לשום מנשה ראשון, הגיד כי לא
 רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה,
 ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם "כאפרים וכמנשה":

אבי עזר

(יט) מלא הגוים. עיין פ' נח ומלאו צמח. ועיין פרשת נח מלא צמח וכו'. ולא יכנו דברי הרב נפיק:

ספורנו

בעל הטורים

לרשיעא אפילו בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו
 הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם
 שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראויים
 ליהנות מן הברכה: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד
 חכיו הנפש אל מה שנשמך עליו כענין ריסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מלכ השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין

(יט) ידעתי. נג' חמשה מלכים שה' מלכיס ילאו ממנשה: וזרעו
 יהיה מלא. נג' יהושע:

יְתֵה מֵעַל רִישָׁא דְאַפְרִים לְאַנְחוּתִיהָ עַל רִישָׁא דְמַנְשָׁה: יח וְאָמַר יוֹסֵף לְאָבוּי לָא כְדִין אָבָא אַרוּם דִּין בּוֹכְרָא שׁוּי יָד יְמִינְךָ עַל רִישִׁיהָ: יט וְסָרַב אָבוּי וְאָמַר יְדַעְנָא בְרִי יְדַעְנָא דְהוּא בּוֹכְרָא אוּף חֲפִימָנָא דְאוּף הוּא יְהִי לְעַם רַב וְאוּף הוּא יִסְגִי וּבָרַם אָחוּי קְלִילָא יִסְגִי יְתִיר מְנִיה וּבְנוּי יְהוֹן סְגִיָּאִין בְּעַמְמָיָא: כ וּבְרִיכִינוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמִימְרָא בְּךָ יוֹסֵף בְּרִי יְבָרְכוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל יְת יְנוּקָא בְּיוֹמָא דְמַהוּלְתָּא לְמִימְרָא יִשְׁוִינְךָ יְי בְּאַפְרִים וּכְמַנְשָׁה

פ' יונתן

(כ) ית ינוק' ביום' מהו'ת'. פי' כשמכריס את הילד ביום המילה ו"ל הגאון מהר"ד שמכריס הקטן גדול יהיה כמו שאפרים היה מקודם לזכרה משום דכתיב יחזיו הקטן יגדל כן זה הקטן יגדל ג"כ עכ"ל מ"מ עדיין לא נידע דיוקו מתוך הפסיק ושמעתי מהגאון מהר"ד ועליגמן חד מצ"י דק"ק

דעת זקנים

בעיני יוסף שאמר כלנו אבי ממזיק אומי כשועה שלא סדרתי אותם כהוגן ואני סדרתי אותם כסדר:

רשב"ם

להביאם בסדר לפי ימינך ושמאלך לתת הבכור לימינך והצעיר לשמאלך אלא בימיני לקחתי הבכור והצעיר בשמאלי לכך אתה מעקם ידיך להבאתי להסיר אותה מעל ראש אפרים כדי לשימה על ראש מנשה וכן כל לשון הסרה כתובים בקוצר. סורה אלי אל תירא. סורה משם לפנות אלי. ויסורו אליו סרו משם לכא אליו: (יח) לא בן אבי. לא עשיתי כן אלא הבכור הבאתי לימינך והצעיר לשמאלך. אמר לו יעקב ידעתי בני ידעתי כי חכם אתה והביאתם כסדר לפי ימיני ושמאלי מפני שאתה סבור שאשים ימיני על הבכור אבל אני מחכוין לתת לימיני על הצעיר שהוא לימינך: (יט) ואי"ם. ואלא: (כ) בך יברך ישראל. איש איש את בנו:

בלי יקר

ויוסף חשב שיותר ראוי לתלות ברכת הריבוי בבן הבכור, כי אליו פי שנים כפלים בירושה, על כן גם ברכת הריבוי לו יאתה ביותר, והשיב יעקב ידעתי בני

אור החיים

שהמשילם לדגים שאין עין הרע שולטת בהם, וכפי זה אומרו בקרב הארץ, פירוש הגם שהיו בקרב הארץ, וזה הם צגדר עליון מהדגים:

יח. ויאמר יוסף וגו' לא בן אבי. טעם שהאריך כל אלה הדברים לא כן אבי כי זה הבכור, וחזר עוד לומר שים ימינך וגו':

הגה נסתפק יוסף באלה מצ' דרכים, האחד הוא שהשז יעקב כי הצנים היו לקוחים ציד יוסף בשעת זכרה, וידוע הדבר כי יקח צימיו הבכור וצמאלו הצעיר, וכפי זה יהיו לפני יעקב הבכור לשמאלו והצעיר לימינו, ואשר על כן שכל את ידיו כי מנשה הבכור, ואותו ישים אצלו ציד ימינו. ודרך צ' שזכונת המכוון שכל את ידיו לשים ימינו על ראש הצעיר. לזה אמר לו בתחילה אם כוונתו היא לחשוב כי לקחם אציהם צידו, הבכור לימינו של יוסף, אמר לא כן אבי כמו שאתה חושב כי זה הבכור, ואם אתה יודע כי סדורים הבכור לימינך וגו' אלא שאתה מונע ימינך מהבכור, לזה אמר שים ימינך על ראשו, פירוש למה תמנע הטובה מצעליה, וכבר ידעת מה שגרס דבר זה: יט. וימאן אביו ויאמר ידעתי וגו'. אומרו וימאן, לזד שהיה רוצה לתמוך יד אצלו להסיר אותה. וכפל לומר ידעתי בני ידעתי, נמכוון להשיבו לצי' דברים שאמר כמו שפירשנו, כנגד מה שאמרת לא כן אבי כי זה הבכור ולא כמו שאני חושב שסדורים צהיפך, ידעתי בני, ורמזו באומרו בני, פירוש מן הסתם לא תחשוב ימינך לפני ימיני, ולא מסדרם אלא הבכור לימיני ולא ימינך. וכנגד מה שהורתני לעשות משפט הבכורה באומרו שים ימינך על ראשו, ידעתי גם זה, וצכלל ידיעה זו נכנסה גם ידעתי המסובב מדבר זה בעשות כן ליוסף:

ואמר גם הוא יגדל, פירוש לא תחשוב שהוא צמדרגה שפלה אלא יגדל ויהיה לעם. ואולם וגו' פירוש לא לזד זכרתי אלא לזד מה שיצא ממנו וזרעו יהיה מלא הגיוס, לזה הגם שזמן זה זה הבכור, לעתיד יהיה הקטן יותר גדול, כאומרם ז"ל (מחומא ו) שזה יצא ממנו גדעון, וזה יצא ממנו יהושע, ומן הסתם שלשלת זו היתה צשורש נשמת השבט, מצלי זכרה יעקב, ואשר על כן אני מקדימו לבכור:

או ירצה על זה הדרך ידעתי כל טענותיך, ומה שרמזת כי זה גורם, לא זה גורם אלא בני, פירוש בני הוא שגרם לכל העובר צחלומותיך ודברך. ואומרו ידעתי פעם צ', נמשכת עם למטה ממנה גם הוא וגו' ואולם וגו', פירוש שידע נבואה שהקטן יגדל מהגדול ואינו יכול לעשות היפך מהחזון אשר דימה צידו האדון צרוך הוא:

ב. ויברכם ביום ההוא לאמור וגו'. פירוש צירך אותם כל כך זרכות עד גדר שאין זרכה למעלה ממנה, עד שהכל אומרים בך ראוי לצרך ישראל:

מנחת שי

(יח) פי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקן. ומסורה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושאר א כולו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא: (יט) יהיה צעם. הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהיא בדגש השני: (כ) לאמור בך יברך. הדין להוד מלא וא"ו באורייתא והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל"ג: ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב' חסרים וחברו ישמך ה' כצדקיהו

וּכְמִנְשֵׁה וַיִּשֶׁם אֶת־אֶפְרַיִם לְפָנָי
 מִנְשֵׁה: כֹּה וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
 יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים
 עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
 אֲבֹתֵיכֶם: כֹּה וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׂכָם
 אֶחָד עַל־אֲחִיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד

וּכְמִנְשֵׁה וַיִּשֶׁם אֶת־אֶפְרַיִם
 קָדָם מִנְשֵׁה: כֹּה וַיֹּאמֶר
 יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הֲאֵאִנָּה
 מָאִית וַיְהִי מִימְרָא דִּי
 בְּסַעְדְּכוּן וַיִּתִּיב יִתְכוּן
 לְאַרְעָא דְאַבְהַתְכוּן:
 כֹּה וַאֲנִי יְהִיבִית לְךָ חֵלֶק
 חַד יַתִּיר עַל אֲחִיךָ דִּי
 נְסִיבִית מִיָּדָא דְאַמּוֹרָאָה

תולדות אהרן ואני נתתי. כתר קנג.

רש"י

שפתי חכמים

וישם את אפרים. זכרכו לפני מנשה ר להקדימו
 זדגלים וזכנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך.
 לפי שאתה טורח להתעסק ש בקבורתי וגם אני נתתי
 לך ת נחלה שמקצר זה ואני זו שכם שנא' ואת ענמות
 יוסף אשר העלו וגו' ממזרים קצרו שכם*: **שכם**
אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך א חלק

* יהושע כד

אבן עזרא

רמב"ן

וישם את אפרים. זכור הזכרה:
 (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמו שכם
 היא הימה לזני יוסף:

ר שהשימה הזאת אינה ממשיות שלא לקח את אפרים ושם אותו
 לפני מנשה, אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה
 לדגלים וכו': ש הוצרך לומר שאתה טורח וכו', מפני שבלא זה אין
 לפסוק זה שום קישור למעלה: ת פירוש נתתי לך כבר, לפי שבאותן
 ברכות שברכו אחר כך יהיו הכל שוין בו, לכך אמר לו כזו נתתי,
 רוצה לומר נתתי לך ולא יהיה בכלל אותן ברכות, (מהרש"ל):
 א (מהרש"ל), רקשה לרש"י דאם שכם הוא שם העיר למה כתיב אחד
 לשון זכר, אלא על כרחך אחד לאו אעיר קאי, לכן פירש העיר שכם

וישם את אפרים לפני מנשה. בכל ברכותיו:

ופעם כך יברך ישראל. אל יוסף ידבר, כי בזרעך
 יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים

כאפרים וכמנשה:

כב. ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בני יוסף ועשאו שני שבטים, חזר על יוסף ואמר
 לו, הנה אנכי מת, והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה, ותפרו ותרבו מאד, וישיב אתכם
 אל ארץ אבותיכם לנחול אותה, ואני כבר נתתי לך בארץ החלק האחד אשר בידי לתת, והוא חלק
 הבכורה, להיותך בו יתר על אחיך מיום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשת:

וזה כלו פיוס ליוסף ואהבתו אותו, כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני
 שבטים גם בדגלי המדבר וחנוכת הנשיאים, וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו
 הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה. והנה אמר לו, עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך, לעת שהייתי יכול
 לעשותה, כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד, שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו, רק הבכורה

אבי עזר

(כ) וישם את אפרים. בדבור הברכה. כי גורם שום נופל על התמונה כעטם שום תשים עליך מלך. ונופל על זכרה וטון. כמו הן
 גזיר שממיו לך. אף כאלו לא שם יעקב את אפרים נפקדותו. רק זכרכו שמהו לראש וע' פ' תולדות נפסוק הן גזיר שממיו לך:

ספורנו

בעל הטורים

ממה שתכוין אותה סמיכי השמאל אל השמאל: (כא) הנה אנכי
 מת. הנני מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: והשיב
 אתכם אל ארץ. ושם תחזיקו מתנתו: (כב) ואני נתתי לך. ואני
 הנה אמנם לא עברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך
 בארץ אף על פי שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה
 שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה
 שאומר הרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו
 כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחייך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ:

(כ) ביום ההוא לאמור ישימך אלהים כאפרים וכמנשה.
 לאמור מלא ו' שבו מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה
 זדיקים שופטים שיעמדו ממנו ועל כן משול חמשול זנו מלא ו"ו
 אבל המלך תמלך עלינו חסר ו"ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו
 רשעים: אפרים לפני. גזיר דגלים נשיאים: (כב) שכם אחד.
 גזיר נחלק זכרה:

וּבְמִנְיָן שְׁבִטָיָא יִתְמַנֵּי רַבָּא דְאַפְרִים קָדָם רַבָּא דְמִנְשָׁה וּמִנֵּי יַת אַפְרִים דִּיהִי קָדָם מִנְשָׁה:
 כּא וְאָמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אָנָּא מְטָא סוֹפֵי לְמַמְתָּ וְיִהִי מִימְרָא דִּי בְּסַעֲדָכֹן וְיִתִּיב
 יִתְכוֹן לְאַרְעָא דְאַבְהֵתְכוֹן: כּב וְאָנָּא הָא
 יְהִיבִית לְךָ יַת קֶרְתָּא דְשָׁבִים חוּלְקָא חֵד
 לְמַתְנָא יִתִּיר עַל אַחְדָּא דִּי גְסִיבִית מִיְדִיהוֹן
 דְּאִמּוֹרָאֵי בְּעִידָן דִּי עֲלִתוֹן לְגוּוּה וְקָמִית

פ' יונתן

שדיוקו מניוס ההוא משמע ליה ביום דמהולמא שהוא יום מיוחד ולעד"נ דדייק
 מלת ישראל הוא מיוחד דהל"ל כך ינרך סמס וכדל"י יהו ישראל ולא נכריס
 גם הו"ל למימר כן יברכו ישראל אלף דקאי אחינוק ביום המיל' א"כ א"ש
 לאמר בלשון יסיד ומיושב נמי שאמר ישראל שר"ל ביום המילה שאל נעשה
 ישראל בהכניסו לנרס ינרך וכו' וק"ל:

פ' ירושלמי

(כב) בבושיה דאדם קדמאה וכו'. כנר פירשנו שלקסס עשו ממרוד ועין
 בילקוע ואמר יעקב אין הרשע ראוי ללוש בגדים הללו ודייק מדכתיב מיד
 האמורי זה עשו שעשה מעשה אמורי ושכס לשון חלק לפי זה:

רשב"ם

וישם את אפרים לפני מנשה. באומרו ישימך אלהים כאפרים
 וכמנשה. וכן לשון שימה נופל בדברים ואלה המשפטים אשר
 חשים לפניהם. וזאת התורה אשר שם משה. שימה בפניהם:
 (כא) הנה אנכי פת. ויודע אני שאחרי מותי יהיה אלהים עמכם
 והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם לאחר ד' מאות שנה שנאמר
 לאברהם: (כב) ואני. באותה הארץ נתתי לך חלק אחד ויחר על
 אחיך שמנשה ואפרים כראובן ושמעון יהיו לי לקחת שני חלקים

דעת זקנים

(כ) וישם את אפרים לפני מנשה. ואימתי נתקיימה ברכתו כחנכת
 הנשיאים שאפרים הקריב ביום שניעי ומנשה ביום שמיני לקיים מה
 שנאמר מקיס דנר ענדו: (כב) ואני הנה נתתי לך. הקשה הרב
 רבי משה והלא מטיל קנאה ביניהם והוא היה יודע שבשניל משקל
 שני סלעים מלת שהוסף לו על אחיו נתגלגל הדבר וירדו למצרים.
 וגם על יוסף יש תימה שנתן לבנימין שלש מאות כסף ותמש חליפות
 שמלות ולזמרים לא נתן אלא חליפות שמלות. ומירן כי מה שנתן
 יעקב ליוסף בעודו הדיוט וקטן בזה היו מתקנאים בו כי היה נראה
 שיהיה מלך לא היו מתקנאים שהדין לכבדו מפני כבוד המלכות, וגם
 שנתקיימו החלומות והיו לרבים לו וגם מה שהיה יוסף מכבד לבנימין יותר מהם לא היו מתקנאים כי אמרו הדין עמו לפי שהוא בן אמו.
 אמנם מה שרצה משאות בנימין קשיא לי כי אז היו סבורין שלא יהא מכיר אותו והלא היה מטיל קנאה בעשור' ביניהם ונ"ל שגם בזה
 היו סבורים שהדין עמו לפי שאמ' להם להביאו יש לו לחבצו יותר מן האחרים. ועוד נ"ל כי מאותה שעה היה דעתו של יוסף להתגלו'
 לאחיו וכשידעו שהוא בן אמו לא יתקנאו בו. יש מפרשים שסם אחד היינו קבר שבשכס כדכתיב ואת עמנות יוסף קברו בשכס משל לגנבים
 שגנבו חנית מלכה יין ומלחם בעל החצית אמר להם בחסדכס לאחר ששתמו היין החזירו החצית למקומה כך יוסף בשכס גנבוהו ובשכס
 החזירוהו בעמנות:

אור החיים

ואומרו וישם את אפרים וגו', פירוש באמלעות דיבור
 זה קצב מקוס למעלה לנעיר קודם מנשה, כי
 מי הוא זה מצני ישראל אשר ישנה מטבע יעקב אבינו
 ויאמר לבנו ישימך אלהים כמנשה וכאפרים, והיה מאמר
 זה לאות כי אפרים קודם מנשה לכל דבר:
 כא. ויאמר ישראל וגו' והיה אלהים וגו'. כוונת
 אומרו אנכי מת וגו', פירוש שלא יחסנו כי צמות
 יעקב חסמלק השכינה מצנייהם, אלא אפילו ימות יהיה
 אלהים עמהם. ואומרו והשיב וגו', הודיעו שיהיו נפקדים
 לשון שצותם באין ספק בדבר. ודקדק לומר ארץ אבותיכם,
 כי הארץ לאצות נתנה והם זכו בה, לא ליוצאי מצרים,
 ומעתה יש צדי לתת לך שכס אחד וגו' כי בזה תולדק
 הנמינה ממנו אליו, והוא אומרו ואני נתתי לך וגו'. וגם
 לדברי רבותינו ז"ל (צ"ר ז' ו) כי שכס זו כמשמעו שצאו
 בני יעקב על חלליהם, אף על פי כן זולת זכות אצות
 בארץ, לא יזכה בה יעקב ולא בניו:

כלי יקר

ידעתי. הזכיר שני פעמים ידעתי, כנגד ברכת פי שנים
 של הבכור, ואמר גם הוא יגדל וגם הוא יהיה לעם,
 הזכיר שני פעמים גם, לרמוז על הכפל כאילו אמר
 ידעתי מן פי שנים של הבכור אשר מזה הצד היה מן
 הראוי ליתן לו ביותר חלק בברכת הריבוי לצרף הויות
 להדדי, אבל מכל מקום אחיו הקטן יגדל ממנו, כי
 הקב"ה בוחר ביותר בקטנים, וכל אדם שיש בו צד
 קטנות אז ביותר הקב"ה מגביהו לשיתו לאלפי רבבה
 כמו שנאמר (דברים ז' ז) לא מרבכם מכל העמים חשק
 ה' בכם וגו' כי אתם המעט, וכתיב (ישעיה ס כב) הקטן
 יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום, וקרה זה לכל זרע
 אברהם, כי ישמעאל בכור לאברהם נפסל ישמעאל
 ונבחר יצחק, עשו בכור ליצחק נפסל עשו ונבחר
 יעקב, ראובן בכור ליעקב נפסל ראובן ונבחר יוסף,
 מנשה בכור ליוסף נבחר אפרים ביותר, ורמז זה הלא
 דבר הוא והמשכילים יבינו:

מנחת שי

וכאחב (ירמיה כ"ט) ועיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום ופ' תרומה על ללאות:

הָאָמְרִי בְּחַרְבֵי וּבְקִשְׁתַּי: פ רביעי
מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בְּנָיו
וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת

אֲשֶׁר-יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: ג הַקִּבְצוּ

רש"י

שפתי חכמים

אחד יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אחי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הזכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לי חלק הוא כהרגומו והרצה יש לו דומים במקרא כי תשימתמו

תהיה לך חלק אחד: ב הוא פירוש על כי תשימתמו שכם: ג ולפי טעם זה קשה למה דמהו דוקא לאמורי, לכן פירש ד"א, ולד"א קשה היה לו לומר אמרי ולא אמורי, לכן צריך לב' טעמים, (מהרש"ל): ד רוצה לפרש בחרבי היינו חכמה, כמו שחרכ מציל את בעלה כך החכמה מצילה את בעלה, כענין שנאמר (קהלת ז י"ב) החכמה תחיה את בעליה, ובקשתי הוא לשון בקשה ותפילה: ה הואיל דהאספו

שכם* תשית שונאי לפני ב לחלקים לחלקה שכם דרך ירצחו שכמה איש חלקו***. לעצרו שכם אחד****: אשר לקחתי מיד האמרי. מיד עשו שעושה מעשה ג אמורי. ד"א שהיה נד אביו נאמרי פיו: בחרבי**

ובקשתי. היא חכמתו ד ותפלתו. (עיי' ברא"ש שכתב ד"א לפרש על חרנס של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ו. ולענ"ד נאלו הכי א"א לפרש עליהם דמה נחית טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי חרנס ובקשתם והלא אדרכה מזה הטעם ראוי שיתן לשמעון ולוי ולא ליוסף דו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ה' ונסתלקה

* חהלים כא ** שם ט *** הושעו **** צפניה ג

ספורנו

בעל הטורים

בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרנס וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר בארו רז"ל שהוא כד"ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שניהם חנית וחצים ולשונם חרב לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקע כל בני שת וכן הנביאים באמרו והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב כזה באמרו כי

(א) ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב שמה יש בכם חטא אמרו לו מדקדק נשמוטינו ולא חמלא בכם

חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקע כל בני שת וכן הנביאים באמרו והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב כזה באמרו כי

רשב"ם

דעת זקנים

בארץ אשר אני ובני עתידים לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי. במלחמת יהושע. ואף על פי שכתוב ביהושע לא בחרבך ולא בקשתך אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר וכמו שאמרו חכמים צרעה לא עברה את הירדן וכתיב ביהושע ואשלח לפניכם את הצרע'. ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לא בחרבך ולא בקשתך זכותו של יעקב גרם להם: (א) ויקרא יעקב. שלח בשבילם: האספו. כי שבעים נפש הגדילו באלו שבע עשרה שנה ונעשה עם רב וכדברי רבותינו לשש מאות אלף: את אשר יקרא אתכם. ענין גבורתם ונחלתם:

(א) האספו ואגידה לכם. וכתיב הקבצו ושמעו כאן רמז להם שילכו נגלות שני פעמים ויאספו נשניהם: את אשר יקרא אתכם. פי' נסוף ד' מאות ושלושים שנה של גלות מצרים דהיינו מכיחמו לפרש כן דלי לא הוה ליה למכתב באחרית ימים נסוף ימי העולם ושמעתי באחרית הימים של הקב"ה דהיינו נסוף חמשת אלפים ונקש יעקב נגלות הקץ ונסתלקה ממנו שכנה ותמה ואמר למה אלו אין ראויים לנגלות להן הקץ והלא אין בכם חטא כלו' אין בכל שמות השבטים לא חו"ת ולא טו"ת השינו רוח הקדש גם אין בכל אותיות שמות השבטים לא קו"ף ולא נד"י אם כן אינן ראויין לנגלות הקץ ועל אשר

כלי יקר

ואין ראוי לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון, כי סוד ה' ליראיו דוקא, על כן אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ, ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ, על כן חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים. והזכיר שני פעמים ושמעו כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי, ועל זה אמר ושמעו בני יעקב, ולקצתם היה

(א) האספו ואגידה לכם וגו'. ואחר כך הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו', לפי שאמרו רז"ל (פסחים נו.) ביקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. והנה לשון אסיפה שייך למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לתוך הבית במקום צנוע, כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב ב), ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים יט יח) וכן רבים, אבל לשון קיבוץ מורה על אנשים מפוזרים שיתקבצו במקום אחד אפילו שיהיה במקום מגולה ובקעו בו רבים, כך מתחילה ביקש לגלות סוד הקץ

וסייעית יתכון בסייפי ובקשתתי: א וקרא
 ועקב לבנוי ואמר להום אדכו מסואבותא
 ואחוי לבון רוזיא סתימא קיצייא גניזיא
 ומתן אנרהון דצדיקיא ופורענותהון
 דרשיעיא וטלניתא דעדן מה היא פחדא
 מתפנשין תריסר שבטי ישראל מקפין
 דרגשא דדהבא דרביע עלה מן דאיתגלי
 איקר שכינתא דיי קיצא דעתיד מלכא
 משיחא למיתי איתכסי מיניה ובבן אמר
 איתו ואיתיני לבון מה דיארע יתכון בסוף
 יומיא: ב אתפנשו ושמעו בני יעקב וקבילו
 ונחמתא ואתכסי מיניה: ענא אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מיניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה
 ויצחק אבא קם מיניה פיסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם
 מעוון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון פחדא ואמרין שמע מינן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני

בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא: א וקרא
 אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתפנשו ואחוי לבון קיצא
 גניזא רזיא טמיריא ומיתן אנריא דצדיקיא ופורענותהון
 דרשיעיא וטליותיה דעדן מה היא פחדא אתפנשו תרי
 עשרתי שבטיא דיעקב ומקפין לדרגשא דדהבא דהנה
 אבונן יעקב רביע בנהו בענין די יתני להון קץ ברכתא
 ונחמתא מן די איתגלי ליה רזא אתכסי מיניה מן די
 אפתח ליה תרעא איטרד מיניה חזר אבונן יעקב וברך
 לבנוי גבר בעובדי טביא פריד יתהון: מן דאתפנשו
 תרי עשרתי שבטוי דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהנה
 אבונן יעקב רביע בנהו סברין דהוא גלי להון סדרי ברכתא
 קם מיניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה
 עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם
 מעוון אוחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון פחדא ואמרין שמע מינן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני

פ"י יונתן

פ"י ירושלמי

(א) אדכו מסואבות: פ"י הטעמו מטומאתם דייק כדאיתא ברבא מהו האספו
 הטעמו מטומא' כמו ומסגר מים ואחר חלוקה: ואחוי לבון וכו'. פ"י אגלה
 לכם סודות סתומות: קציא גניזיא: פ"י קנים נעלמים: וטלנית' דעדן. פ"י האין

(א) מן דאפתח ליה תרעא וכו'. פ"י מה שנפתחו לו שערי צינה ופסחו
 חכמה נסתמו מיניה כמבואר: רביע. פ"י שכז עלה אבונן יעקב כו' כל זה
 מבואר וע' בילקוט:

אבן עזרא

רמב"ן

וטעם בחרבי ובקשתי. על השם. כאשר אמר דוד מגיני
 וקרן ישעי. והנכון צעניי שפ"י שבם אחד. חלק אחד.
 והוא ממשפחת על שכמם. ולענדו שכס אחד: על אחיך.
 נוסף על אחיך: וטעם אשר לקחתי. אשר יקחו ישראל
 בחרצם ובקשתם. והזכיר האמורי. צענור שאין צענע'
 גויס חזק כמוהו. הלא מראה אחר שנהרגו שני מלכי
 האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אותנו ציד האמורי.
 ואל חתמה על מלת לקחתי. כי לאחר שהשם נתנה צפה
 לאצרהם הם יחשבו שהוא שלהם. וכן נאמר ליעקב לך
 אהננה ולזרעך:

היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו, והנה נתן אותה
 אליו:

וטעם מיד האמורי. כי ישראל לקחו הארץ תחילה
מיד האמורי, כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי
היו, והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם
בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי, היא
מלחמת יהושע עמם, ובם נעשה הנס הגדול, כדכתיב
(יהושע י"ב) אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי
לפני בני ישראל וגו', ומיד האמורי היה חלק ונחלה
לבני יוסף, כמו שכתוב (במדבר לב לט) וילכו בני מכיר
בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר
בה. וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי, כמו שכתוב

(שופטים א לה) **ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס:**

וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת. ירמוז למה שאמר הכתוב (יהושע יא יט
כ) לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי
מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם:

וייחס החרב והקשת אליו, כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם, לא הם עצמם, וכענין
 שאמר הכתוב (תהלים מד ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ זורועם לא הושיעה למו כי ימינך זורועך ואור
 פניך כי רציתם, וזהו בזכות האבות, כי על דרך האמת ימינך לאברהם, וזרועך ליצחק, ואור פניך ליעקב:
 וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים. נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים להיותה
 נכבשת לבניו, כענין שעשה אלישע וישם ידיו על ידי המלך ויאמר אלישע ירה ויור (מ"ב יג טז), ואף
 על פי שלא סיפר הכתוב כן, ירמוזנו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי, כי מאז לוקחה הארץ לבניו:
 א. באחרית הימים. הם ימות המשיח, כי יעקב ירמוז אליו בדבריו, כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת

הגוים, והרי הוא עומד בצדקו, שהיה זה ממש כנגד דרך הטבע.

והנה גם מי שיליח לשמור על עצמו ולדבוק בדעותיו ובחינוכו שקיבל ולא להיות מושפע מחברתו ואנשי מקומו, הדבר רחוק מן המציאות שיוכל לשמור גם על בניו שילכו בדרכו ויתחנכו כנגד רוח המקום, צפרט כשנולדו במקום אנשי רשע וגדלו שם ולא ראו בעצמם דרך מנהג הטוב מקודם. אולם זכה יעקב אבינו לראות שלא רק יוסף הולך בדרך הישר, אלא גם בניו לא הושפעו במאומה מאנשי מצרים הרשעים, ועל כך הדה ואמר ראה פניך לא פללתי, והנה הראה אתי אלוקים גם את זרעך שאפילו זרעך נדיקים והולכים בדרך ה', וזכו להיות ראויים להיקרות בני יוסף ובני בניו של יעקב, והראה אתי אלוקים גם ענין זה שהוא היפך הטבע לגמרי.

אדם שיש לו דעה עצמית, מכל מקום בישיבתו אלל חבריו ואנשי מקומו בעל כרחו משחנה ומתהפכת דעתו אחרי רעיו וחבריו, שכך הוא טבע צרימתו, לפיכך לריך האדם להתרחק מן הרשעים. והנה יוסף הורד מצרימה ובעל כרחו הונח במחילת הרשעים והיה בניסיונות גדולים, וצפרט צהיותו יפה תואר היה בניסיונות עזומים מצית ומחוך כמבואר במדרשים, וכשצאו השבטים למצרים הלכו לחפש אחרי צשווקים שצערות מצרים, משום שהיו סבורים שמה לא עמד בניסיון ואצד שם, כדאיתא במדרש רבה (ל"א ו') שאמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמה בקוצא הוא ע"ש. ועל כך אמר יעקב אבינו ראה פניך לא פללתי, שזכה יעקב אבינו לראות שיוסף עמד בניסיונות אלו ושיצח על כך כמש"כ רש"י (מ"ז ל"א) על שהיתה מטתו שלמה שאין צה רשע, שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין

המלאך הגאל אתי מב"ל רע יברך את הנערים וגו'. (מח, טז)

המשך ואמר המלאך הגואל אותי וגו', והינו שכל זה מצרכת יעקב אבינו ליוסף. וצרכת יעקב אבינו לאפרים ומנשה אמורה להלן ויצרכם ציום ההוא לאמור כך יצרך ישראל לאמר ישמך אלקים כאפרים וכמנשה.

מ"ל היה רגיל לשאול אותנו בקטנותנו מה צרך יעקב את אפרים ומנשה, וכמוצן שהשבנו המלאך הגואל אותי וגו'. אבל היה דומה את תשובתנו, ואמר שהרי הכתוב מקדים ויצרך את יוסף ויאמר וגו', ועל זה

המלאך הגאל אתי מב"ל רע יברך את הנערים וגו'. (מח, טז)

לעשות שליחותו של הקב"ה, וכמ"ש צכת ראש (סימן ל"ג) הפזמון צרכוני לשלום כלל ש"ק לא אמר וזכה בצליחות מלאכי רחמים

צ"ב כיצד ציקש מן המלאכים, והרי אין למלאכים כח מצד עצמם לצרך כלל ציווי מהקב"ה, שהמלאך אין צידו כח אלא

אֱלֹהִים בָּזָה וַיֹּאמֶר קַח־נָא
 אֵלַי וְאֲבָרְכֶם: שְׁנֵי וְעֵינַי יִשְׂרָאֵל
 כְּבָדוֹ מִזֶּקֶן לֹא יוּכַל לְרֹאוֹת וַיִּגַּשׁ
 אַתֶּם אֵלָיו וַיִּשָּׁק לָהֶם וַיַּחַבֵּק
 לָהֶם: יֵא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף
 רְאֵה פָנַי לֹא פָלַלְתִּי וְהִנֵּה הִרְאָה
 אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זֶרְעֶךָ:
 יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֶתְּכֶם מֵעִם בְּרַכְיוֹ
 וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְאַפְּיוֹ אֶרְצָה: יג וַיִּקַּח
 יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם
 בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
 מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵלוֹ מִיְמֵינֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּגַּשׁ אֵלָיו:
 יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יָמֵינוּ וַיִּשֶׁת׀ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם

שפתי חכמים

י וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואחר כך ביקש רחמים, ולמה לא עשה להיפך, ויש לומר שמתחילה היה סבור דמשום הכי אינו רוצה לכרך אותם משום שסובר שאינם בני קידושין והם ממזרים, לכך הראה לו שטר וכו' שאינם ממזרים, וכיון שראה שעדיין לא בירך אותם, אמר בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש וביקש רחמים, (מהרש"ל): כ דקשה לרש"י פשיטא כיון שסבור שטרופ טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו, ועל זה פירש לא מלאני לבי, כלומר לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמא לא נטרף ואראה אותך חי: ד (נח"י), נראה לי דאזיל לטעמיה שפירש בפרשת מקץ

רש"י
 (ט) בזה. י הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ונקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב ולאני תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו*. תרגלתי רוחי ציעקב צביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פינך כ עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי ענה עשי פלילה **: (יב) ויוצא יוסף אותם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם זרעו כדי ליטעם זה לימין חזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו * מלפני אציו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חזרו ימינו כנגד שמאל חזרו וכיון שהוא הזכור מיומן לברכה:

* הושע יא ** ישעיה טז

מנחת שי

(ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בצירי: (יב) אפיו. הפ"א דגושה: (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפין:

לְאִינְתּוֹ וְאָמַר קָרְבִּינוֹן פְּדוֹן לְוֹתִי וְאִיבְרִיכִינוּן: וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יִקְרָן מִן סִיבּוֹ וְלֹא יָכִיל לְמִיחְמֵי וּקְרִיב יִתְהוֹן לְוֹתִיהָ וּגְשֶׁק לְהוֹן וּגְפִיף לְהוֹן: יֵא וְאָמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מִיחְמֵי סָבַר אֶפֶד לֹא חֲשִׁיבִית וְהָא אַחְמֵי יְתִי יֵי אוּף יֵת בְּנָד: יֵי וְאַפִּיק יוֹסֵף יִתְהוֹן מְלוֹת רְכּוּבֵי וּסְגִיד עַל אַפּוּי עַל אֶרְעָא: יֵי וּדְבַר יוֹסֵף יֵת תְּרוּיְהוּם יֵת אֶפְרַיִם מִן צֶטֶר יְמִינִיהָ דְהוּא שְׂמַאֲלִיהָ דְיִשְׂרָאֵל וְיֵת מְנַשָּׁה מִן צֶטֶר שְׂמַאֲלִיהָ דְהוּא יְמִינָא דְיִשְׂרָאֵל וּקְרִיב לְוֹתִיהָ: דִּ וְאוֹשִׁיט יִשְׂרָאֵל יֵת יְמִינִיהָ וְשׂוּי עַל רִישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעִירָא וְיֵת שְׂמַאֲלִיהָ עַל

פ"י יונתן

(יג) צטר. כמו סטר:

אבן עזרא

רמב"ן

ט. אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו, שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים, והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים. ונראה לי כי פירוש "בזה", בענין הזה שאמרת, שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה, והם אשר אמרת עליהם שהם לך, וכן ובזה הנערה באה אל המלך (אסתר ב יג):
ואמר נתן לי אלהים. שעשה לי השם נסים עד

(ח) ואמר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם:
(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. מאומר לריך להיות. וטעם מעם ברכיו. כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי. לא דנתי בלנני. מגזרת פלילים:
(יג) ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתך רניס כאלה:

ספורנו

בעל הטורים

(ט) קחם נא אלי ואברכם. קחם לית ומד קחם נקמין מרגלמי לאפרים קחם פי' מרגלמי לאפרים השריתי שכינתי עמו נשניל אפרים אימתי נשעה שנמנך מפי יעקב וקחם על זרועו שנא' קחם נא אלי ולאנכס: (י) מזקן. כתיב חסר ע"ש ויהי כי זקן יחמק ותכהין עיניו מראות כסס שרימה יעקב לאצו בנרכותיו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בנרכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים:

(ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד כואי אליך מצרימה ואמרת לי הם:
(י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו:

(יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי א"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם:

רשב"ם

דעת זקנים

(יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. לפי שהיו דנוקים לו כשחנקהו בירו וגו' לשון נקמת דין: (יג) את אפרים בימינו. להושיבו אצל

(ט) בזה. במלכות הזאת: (יא) ראה. כמו ראות וכן עשה כיום הזה: לא פללתי. כל פילול לשון דין וכן ויעמוד פנחס ויפלל עשה נקמה. כדכתיב ויקם מתוך העדה ויקח רומח

אור החיים

כלי יקר

(ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט "בזה" לפי ששאלו מי אלה שאינן ראויין לברכה, כי אמר מבטן מי יצאו "אלה", רצה לומר שיאמרו "אלה" אלהיך על העגל שעשה ירבעם, והשיב יוסף בני הם, מכל מקום הם בני ומצדי הם ראויין לברכה, ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזה פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לעבודה זרה, על כן יצאו ממנה לעתיד בנים כאלו עובדי עבודה זרה, אבל מצדי ראויים הם לברכה דאם לא כן למה בירך ה' את יצחק, והלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי, אלא ודאי שאין הקדוש ברוך הוא חושש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה, כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראויים הם לברכה, כי באשר הוא שם כולם זרע ברוך ה':
ויאמר קחם נא אלי. נקט לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני שהרי בעבורי נתברך אבי ולא חש הקב"ה

ואומרו "בזה". כפי הפשט כי אפילו צימני גלותו נארכך נכריה חננו ה'. גם רמז למאמרם ז"ל (סוטה לו): כי עמיד היה יוסף להוליד י"ב שצטיס, וע"י מעשה אשת פוטיפר נרצו מצדן לפורני ידיו י' טיפות ולא נשארו אלא ב', והוא שרמזו בלומרו בזה "זה" בגימטריא י"ב צ' צמקוס י"ב צ' נתן לו אלהים "צ". ודקדק לומר אלהים, שיוכה על המשפט:

י. ועיני ישראל וגו'. לריך לדעת למה כתב הודעה זו

וְהוּא הִצְעִיר וְאֶת־שְׂמָאלוֹ עַל־
רֵאשׁ מְנַשֶּׁה שְׂבַל אֶת־יָדָיו כִּי

מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף

וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְוּ

אִבְתֵּי לְפָנָיו אֲבָרְהֶם וַיִּצְחַק

הָאֱלֹהִים הַרְעָה אֹתִי מֵעוֹדֵי עַד־

שְׂמָאֵלִיָּה עַל רֵישָׁא
דְּמְנַשֶּׁה אַחְפִּימְנוֹן לִידוּהִי
אַרְי מְנַשֶּׁה בּוֹכְרָא׃
טו וּבְרִיד יֵת יוֹסֵף וְאָמַר
יֵי דֵי פְלָחוּ אֲבָהֵתִי קְדָמוּהִי
אַבְרָהֶם וַיִּצְחַק יֵי דִזֵּן יֵתִי
מִדְּאִיתָנִי עַד יוֹמָא הַדִּין׃
טז מְלֶאכְא דֵי פֶרֶק יֵתִי
מִכָּל בִּישָׂא יְבָרַךְ יֵת

תולדות אהרן שכל את מנחות צנ:
האלהים. פסחים קית. המלאך. שם

הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמְּלֶאכְ הַגְּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרַךְ

שפתי חכמים

רש"י

(יד) שכל את ידיו. כמרגומו אחכמינון זהשכל
וחכמה השכל את ידיו לכן ומדעת כי יודע היה כי
מנשה הבכור ואעפ"כ כן לא שם ימינו עליו׃
(טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח

(לעיל פ"ב ר"ה וישחור), דכל השתחואה שבמקרא הוא פשוט ידים
ורגלים, וממילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול להשתטח,
אלא ודאי כשחזר וכו': מ דקשה לרש"י דכל כי שבמקרא היא נתינת
טעם אלמעלה, ולפירוש התרגום דמפרש שכל לשון חכמה, אין זה
נתינת טעם, ועל זה פירש אף על פי, כלומר אף על פי שהיה יודע
כי מנשה הבכור וכו', והיינו חכמה כמו שמפרש הפסוק בסמוך כי

רמב"ן

אבן עזרא

(יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה
לעשו': כי מנשה הבכור. אע"פ שמנשה
הוא הבכור. וכן כי עס קשה עורף ורצ"י כן׃
(טז) וטעם המלאך הגואל אותי. ממל' נפרשת ואלה

שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה׃
טו וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר. הַטַּעַם, כִּי לְבָרַךְ אֶת יוֹסֵף
כְּאַהֲבָתוֹ אוֹתוֹ בְּרַךְ אֶת בְּנָיו. וַיִּגִּיד כִּי לֹא הָיָה
לְיוֹסֵף זֶרַע אַחֵר, וְהִיתָה כָּל בְּרַכְתּוֹ בְּבִרְכַת אֱלֹהֵי הַנְּעָרִים.
או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו

גם הם, והוא הנכון בעיני, כי הנביא אומר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו, ודברו לא יהיה לריק,
אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובנין דתוליד בתריהון, ויהיה אשר הולדת עבר במקום
עתיד, כמו אשר לקחתי מיד האמורי, ורבים מלבדו׃

כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך, ולא
אמר "ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו".
וזה טעם מה שאמר (לעיל מא ג) וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, כי אחרי הרעב נולדו לו עוד
בנים אחרים, והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך׃

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה
והגבורה ועשה עמם את הגדולות ואת הנוראות, ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו.
ויתכן שיהיה הרועה אותי, מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כו י) כי במדה היא שלום ורעות, והמלאך

אבי עזר

(יד) שכל את ידיו וגו'. כיון שמלח את מורה על הפעול וגם נזק פועל רגיל ללחם. לכן מפרש הכנ כאלו ידיו וכו'׃

בעל המורים

ספורנו

(יד) והוא הצעיר. צ"י הוא הקטן עלמו לכן זכה ולא ממנו (יד) שכל את ידיו. השכיל והבין במשום ידיו בלא ראות׃
(טז) ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא
נשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה׃ ויאמר. אחר שברך את יוסף׃ האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. אתה אלהי אשר אתה
הוא שהתהלכו אבותי לפני׃ עשה בזכותם׃ האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי חסד׃ (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע
יברך. צוה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראויים לברכתך בלתי אמצעי׃

יד פרג ית ידיו:

רישא דמנשה פרג ית ידוי ארום מנשה

בוכרא: מו וברך ית יוסף ואמר יי די פלחו אבהתי קדמוי אברהם ויצחק יי דאיזן יתי

מדאיחני עד יומא הדין: מו יהי רעוא קדמך דמלאכא דזמינתא לי למפרק יתי מפל

פי' יונתן

ר"ל בעבור שהי' הנכור שכל את ידיו לולי כן היה מהפך להדי' ולכן נקט הפסוק החליף בלשון שכל זדוק:

(יד) פרג ית ידוי ארום מנשה. מרגום של לא ימיר לא יפרג וכן כאן פי' החליף את ידיו ומפרש כי ארום ולא כרשי' שמפרשו בלשון אפי' ולדידיה

רשב"ם

שמאלו של ישראל: (יד) שבץ את ידיו. כמו שכל שהוא לשון אדם מעוקם ונפתל: כי מנשה הבכור. יודע היה יעקב שיוסף בנו הביאם שיהא מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו והוא רצה לתת ימינו על ראש הצעיר ושמאלו על ראש הבכור: (טו) ויברך את יוסף. ברכת הבנים היא ברכת האב:

דעת זקנים

ונשקן ועכשיו לזה יוסף לסדר כדי שיניח ידו עליה' לכן הוצרך להוציא' מעט נרכיו ולהרחיק' מעט לשום אותם האחד לידו האחת והאחר לידו האחרת: (יד) שבץ את ידיו. פי' מתוך מעשה ידיו של יוסף שנתן מנשה לשמאלו שהוא ימין ישראל שכל יעקב את ידיו כי מנשה הנכור ואפי"כ שם ימינו על ראש אפרים ודומה לו לה' לפי' יונתן

בלי יקר

אל עשו, ורצה לומר יהיו המתברכים כמוני לפיכך קחם אלי. ובמלת נא הורה על הזמן ההוא כמו הנה נא ידעתי (לעיל יב יא) שפירושו לשון עתה, ורצה לומר הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו, שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד. ויברכם ביום ההוא לאמר, כפי מה שהיו ביום ההוא, ולא היה חושש אל העתיד מה שיבא מזרעם, כי אין דגין את האדם כי אם לפי מעשיו של עכשיו. דבר אחר נקט "אלי" לומר הרי מתייחסים אלי כי משפחת האב עיקר אבל משפחת האם אינה קרויה משפחה:

אור החיים

נמקום זה, ומה קשר ושייכות לדבר זה עם הסמוך לו וישק להם ויחבק להם. עוד נריך לדעת אומרו להם שהיה לו לומר וישק אותם. ואולי ששני דקדוקים אלו, כל אחת מתרצת חברתה, כי ללד שכדו עיניו מזוקן היה מחבק שלא במקום החיבוק ומנשק שלא במקום הנישוק, ולזה אמר להם ולא אמר אותם, והבין:

(יד) שבץ את ידיו כי מנשה הבכור. יש מקשים למה שתק יוסף עד אחר שבירך אותם ואחר כך ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים, למה לא עשה זה קודם שברכם. אולי לפי שיוסף חשב שהשמאל חשוב מן הימין, לפי שהלב מקור השכל מונח ביד שמאל, והכבוד מקור הנפש המתאוה שבימין, וחשב יוסף לפי שמנשה הבכור על כן רוצה לברכו בברכות שכליות ליתן לו המדע והחכמה ביתר שאת, ואת אפרים רצה לברך בברכות גשמיות, ואחר שבירך ברכה אחת לשניהם אז ראה יוסף שלא זו הדרך ולא נתכוין אביו לזה, ואולי טעה בין בכור לפשוט, או לא ידע מי עומד מימין ומי לשמאל, על כן וירע בעיניו ויאמר לא כן אבי:

יד. שבץ את ידיו כי וגו'. אמר מיצח כי, והוא טעם להיפך. יש שפירשו (ראה רש"י) על זה הדרך כי מנשה הנכור ואפי"כ כן וגו':

ויש מקשים וכי לא ראה שאביו שכל את ידיו בכוונה, ובודאי ידע את אשר עשה ולמה ירע בעיני יוסף, והיה לו לשאול לאביו על מה זה שכל ידיו. ונראה שיוסף חשב כי יעקב סבר שיוסף לקח הבכור ביד ימין שלו ואפרים בשמאל שלו, ואז הבכור כנגד השמאל של יעקב על כן שכל ידיו כדי שיהיה הבכור בימין יעקב, לפיכך וירע בעיניו שהרי באמת לקח יוסף את אפרים בימינו:

והנכון בעיני הוא לפי מה שקדם הכתוב להודיע כי עיני ישראל כדו מזוקן, לא יוכל הכיר מי הוא הנכור ומי הוא הצעיר, לזה כשרצה לברך דן בדעתו כי המסדר יסדרם בדרך מוסרי לעשות הנכור לימינו של המנצח, וזה ידע מקום כל אחד מהם, ועשה מה שעלה על מחשבתו עשות. וזה הוא שיעור הכתוב שכל את ידיו, וא"ת מנין ידע והכיר מקומו של כל אחד, לזה אמר כי מנשה הנכור מזה ידע כי אותו יהיה לימין, ולזה שכל ידיו:

(טו) האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. לא

טו. ויברך את יוסף. לא ראינו צרכה ליוסף כאן. ורמב"ן פירש כי צרכת הבנים היא צרכת יוסף וכו', ואין הדעת נוחה בזה כי למה לא יתברך יוסף עצמו בדברים הנוגעים אליו בפרטות. והנכון בעיני כי צרכת "ויברך" רשם הכתוב כי צריך ליוסף שיהיה תמיד מצורך: עוד יתבאר על פי דבריהם שאמרו (במדנ"ר יא ג) שמפתח הצרכות היה ציד הצרעה ומסרו ליצחק, ויצחק מסרו ליעקב, ויעקב מסרו ליוסף, והוא אומרו ויברך וגו', פירוש מסר צידו מפתח הצרכות:

ויאמר האלהים וגו'. החמיל לעורר האהבה של הקדמונים כסדר חפילת י"ח שמתפללין, שמתחילין בזכרון אבות, ואמר האלהים אשר וגו' הצרעה ויצחק, והכיר ג"כ זכותו בהנע ואמר האלהים הרועה אותי, וכאן רמז זכותו על זה הדרך כי הוא יעקב היה מתהלך לרצונו יתברך, כשה לפני רועה הרועה אותה, ואחר שסדר

זכות אבות החמיל להחפיל המלאך וגו':

טו. המלאך הגואל וגו'. פירוש מאמר ה' אשר ילו ה' את ידיו אליו יקרא שם מלאך, כי קול ה' חונק להצות

בִּישָׁא יִבְרַךְ יֵת טְלִיָּיא וַיִּתְקְרִי בְּהוֹן שְׁמֵי וְשׁוּם אַבְרָהָם וַיִּצְחַק וַהֲיִכְמָא דְכוּוְרֵי יִמָּא סְגִי מִסְתַּגִּי בְּמֵיא פְּדִין בְּנֹזִי דְיוֹסְפִי יִתְקַפּוֹן לְסַגִּי בְּגוֹ אַרְעָא: י' וַחֲמָא יוֹסֵף אַרוּם מְשׁוּי אָבוּי יֵת יַד יְמִינִיה עַל רִישָׁא דְאַפְרִים וּבִאִישׁ קְדָמוּי וְסַעְדָּא לְיָדָא דְאָבוּי לְאַעְדָּאָה

פ"י יונתן

(טז) ויהיכמא דכוורי כו. פי' כמו דני הים הגדול ופקא ליה מלשון ידגו כפירש רש"י:

ספורנו

ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרה ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרו רז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן

אור החיים

אש, והוא כוונתו באומרו המלאך וגו', פירוש שיהיה מימרא דה' כסעדם ויברך אותם:

ויקרא בהם שמי וגו'. פירוש שיהיו נהדרגת שלשה אבות, וכשם שאין אדם בעולם יכול לנתק או לקלקל באחד משלשה אבות ואין לריך לומר ככולן יחד, כמו כן הם:

עוד ירצה לשון יקר וגדולה, פירוש שיגיע באמצעותם יקר לשם אבות, והוא על דרך אומרו (משלי כג כד) גיל יגיל אבי לדיק, וכן הוא אומר (סס י"ו) עטרת זקנים בני צנים, וזה יהיה באמצעות הכנתם ההגונה ודרכם הישר, עד שיגיע יקר לאבות אבותם:

עוד ירמוז כי יהיה להם חיצוני הזכרת שם לפני ה' כחיצוני הזכרת שם אברהם יצחק ויעקב, וכמו כן תמצא שאמר הנביא (ירמיה לא יט) הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מידי דברי צו וגו', הרי כי שמו של אפרים נחייקר צעני ה', ומזכירו בחשק וחיבה יתירה:

וידגו לרוב וגו'. הכוונה על דרך מה שפירשתי בפרשת בראשית בפסוק ויברך אותם וגו' האמור כדגים (לעיל א כג), כי הולך ה' לזרעם ללד שמקום דירתם הוא נגדי בקנה האחרון לנחינת הלידה, לזה הגדיל בהם כח המוליד להוליד אפילו צמים, וכאן אמר יעקב שידגו כדגים צריבו הלידה, והיה להם גדר זה בארץ, וכפי זה תהיה צרכתם גדולה מצרכת הדגים להיוחס צמים, והבן:

ודקדק לומר "צקרב" רמוז שיהיו נחצאים צפנים, על דרך מה שאמר להם יהושע צומן שנתקיימה צרכת יעקב בהם (כ"ג קמ). לכו והתציאו עממיכם ציערים, כי יהושע פירש הכתוב כפירושינו. ויש דרשה בזה (סס)

בעל הטורים

יהושע שהוא מלא חכמה: (טז) ויקרא. ב' נמס' ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו נישראל לומר שכל שנטי ישראל יקראו ע"ש יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה:

כלי יקר

רצה לכלול את עצמו עמהם ולומר האלהים אשר התהלכתי אני ואבותי לפניו, כי לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור, ומי שאינו צדיק גמור אין לומר "לפניו" כי אם "עמו", שצריך סעד לתומכו כמו נח שנאמר בו את האלהים התהלך נח (לעיל ו ט). והזכיר שני פעמים האלהים, ובשלישי הזכיר המלאך, לפי ששנים הראשונים אינם נאותים בלתי לה' לבדו, כי ההתהלכות לפני האלהים היינו העבודה, כתרגומו די פלחו אבהתי קדמוהי, וכן האלהים הרועה אותי מעודי והיינו הפרנסה, כי הוא מן ארבע מפתחות שלא נמסרו לשליח. ודורשי רשומות אמרו "מעודי" עולה למספר ק"ל, היינו אותן ק"ל שנים שכלכלו ה' קודם בואו למצרים. עד היום הזה, מלת הזה עולה למספר י"ז, היינו אותן י"ז שהיה חי במצרים, ורצה לומר אף על פי שנראה כאילו היה יוסף מפרנסו אותן י"ז שנים, מכל מקום תלה אותן באותן ק"ל שנים כשם שהם היו ודאי מאת ה' כך י"ז שנים אלו, אבל בענין השמירה מכל רע שנעשה ע"י שליח אמר המלאך הגואל אותי מכל רע, כי תמיד מלאכיו יצוה לשמרו בכל דרכיו:

(טז) ויקרא בהם שמי ושם אבותי. שיקרא להם כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי, כי שם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים, כך יהיה צדיק מושל ביראת ה'. ויעקב על שם עקב רב טוב הצפון לצדיקים, כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד, ואברהם על שם אב המון גוים, כך יהיו ראש לכל האומות. ויצחק תרגומו וחדי, כך תהיה תמיד השמחה במעונם:

וידגו לרוב בקרב הארץ. היה לו לומר בארץ, מהו בקרב הארץ. ונראה לפרש על דרך שאמרו רז"ל (סוטה יא): שהיו המצרים חורשים על גבם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע כו' ואחר כך חוזרין ומבצבצים והולכים לביתם עדרים עדרים וכו'. ולפי זה היו פרים ורבים בקרב הארץ ממש, כי לא לחנם נעשה להם נס זה שהיו נבלעים בקרקע, ודאי לכדי שלא תשלוט בהם עין הרע של המצרים, על כן נחכסו בקרקע כדגים המכוסים במים, ובסיבת היותם בקרב הארץ ממש נעשו רבים כדגים, כי לא שלטה בהם עינא בישא, ועל זה נאמר ותמלא הארץ אותם:

ונתן ברכת הריבוי דוקא ליוסף כי שמו מורה על התוספות והריבוי, כמו שנאמר (לעיל ל כד) יוסף ה' לי בן אחר. וכמו שנאמר (דברים א יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים, והיתה ברכה זו ראויה ביותר אל אפרים על שם כי הפרני אלהים, על כן נתן ימינו על ראש אפרים כי חשב יעקב ששמו מסייע לו לקבלת ברכה זו,

אֶת־הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי

וְשֵׁם אֲבֹתָי אֲבָרָהֶם וַיִּצְחַק וַיִּדְגּוּ

לָרֶב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שלישי יז וַיִּרְא

יֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־

רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיִּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ

יַד־אָבִיו לְהַסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־

עוֹלִימָיָא וַיִּתְקַרֵי בְהוֹן שְׁמֵי
וְשׁוּם אֲבָהָתֵי אֲבָרָהֶם
וַיִּצְחַק וַיִּכְנֹנֵי יָמָא יִסְגּוּן
בְּגוּ בְנֵי אֲנָשָׁא עַל אֲרַעָא:
יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרִי שׁוּי
אָבוּהֵי יַד יְמִינֵיהָ עַל רִישָׁא
דְּאֶפְרַיִם וּבְאִישׁ בְּעֵינוּהֵי
וּסְעֵד יָדָא דְּאָבוּהֵי
לְאֶעֱדָתָהּ יָתָהּ מֵעַל רִישָׁא

תולדות אהרן וידגו רב. ברכות כ.
סוטה לו: מציעא פד. בתרא קיח: וירא
יוסף. מנחות לו.

רש"י

ג אלֵי בְנֵרְמֵי כַעֲנִין שְׁנֵאֵי וַיֹּאמֶר אֵלַי מִלֶּאֱחָ הַחֲלָהִים
בְּחִלּוּם יַעֲקֹב וְגו' אֲנִכִי הַאֵל צִית אֵל: יִבְרַךְ אֶת
הַנְּעָרִים. מְנַשֶּׁה ם וְאֶפְרַיִם: וַיִּדְגּוּ. כְּדָגִים הִלְלוּ
סְפָרִים וְרָצִים וְאִין עֵין הַרַע שׁוֹלְטַת צֶהֶם: (יז) וַיִּתְמַךְ
יַד אָבִיו. הַרְיִמָה מֵעַל רֹאשׁ צֶנוּ עַ וַתִּמְכָּה צִידוֹ:

קטנים של יוסף, לכן פירש דעם כל זה על כרחק מנשה ואפרים הם, דהא לא היו לו בנים אחרים, והא דכירך אותם ב' פעמים, יש לומר
דהכא כתיב ויברך את יוסף וכלל אותם בברכתו של יוסף, אבל לא בירך אותם בפני עצמם, ואחר כך ייחס להם ברכה בפני עצמו. (קל"ט),
ולענין נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנשה ואפרים, גם לא נולד ליוסף שאר נערים, דהא
פירש לעיל (פ' ו' ויהי ומלחך) אשר הולדת אם תלד: ע הוצרך לפרש כן מפני שהרמה שהיא ההסרה ומלת ויתמוך שמורה על הסמיכה הם

שפתי חכמים

יודע וכו', וכתב מהרש"ל רבים פירשו כי, כמו אף על פי, אבל אין
נראה לי אלא כך הוא החיבור שכל את ידיו, ונתן טעם למה שכל
ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמיד אפרים מימינו ומנשה משמאלו,
כי מנשה הבכור, רוצה לומר בשביל שהיה מנשה הבכור לא היה
רוצה לבייש אותו: ג שאין למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות
הקדוש ברוך הוא: ם הוצרך לפרש זה שלא תאמר דעל כרחק לאו
מנשה ואפרים הוא, דהא כתיב בסמוך (פ' כ') ויברכם ביום ההוא
וגו', ומה צריך לו לברך פעם אחרת, והוא אמינא דנערים הם בנים

אבן עזרא

שמות: **ויקרא בהם שמֵי**. כי הנה כל ישראל יקראו
אֶפְרַיִם. גם יוסף. גם אמר הכתוב רחל מנכה על צנייה
כי היא היפה עיקר מחשבתו על כן אמר הכתוב צני רחל
אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללצן שלחני גם
נתן לו הצנורה כי הוא ראשית מחשבתו. ואמר שלא היה
לאונן ראוי לצנורה היה יוסף שהוא פטר רחם. ולא דן
וגד כי הם צני השפחות. והימין נכד מהשמאל ויומר
מקיף:

רמב"ן

הגואל הוא העונה אותו בעת צרתו, ושומר לו אנכי
האל בית אל (לעיל לא יג), והוא שנאמר עליו (שמות כג
כא) כי שמי בקרבנו. ולכך אמר בקרב הארץ, והרי זה
מבואר למשכיל. ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה,
עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו
יצחק (לעיל מו א), כי מעודו ינחהו בדרך אמת, אבל
לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני
היותו בחוצה לארץ, גם בעבור שהוצרך להתנהג עם
לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת:

טו. וטעם **ויקרא בהם שמֵי**. אמר רבי אברהם שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם
יצחק ויעקב. ואיננו נכון כי הכתוב אמר "בהם" והנה לא נקראו על שם מנשה, ואולי בעבור שיקראו
בית יוסף. והנכון שיעמוד זרעם ושםם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם:
ז. וירע בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו. והנכון בעיני כי חשב
שטעה אביו בהם, ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי,
וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי, נתפייס:

רשב"ם

(טו) ויקרא בהם שמֵי. שיחיה זרעם וזרע זרעם: וידגו. מגזרת
חטופי למד פעל של ה"א כמו מן ככה ויבכו מן שבה וישבו:
(ז) כי ישית. קודם שיברכם וראה יוסף ששיכל את ידיו ויאמר
יוסף לאביו לא כן אבי. אין לפרש ולומר לא יפה אתה עושה

דעת זקנים

אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו זו: (טו) ויקרא בהם שמֵי
ושם אבותי. על שאר השנטיס הנקראים בני יעקב שיהיו נקראים
שנטיס כשאר בני: (ז) וירע בעיניו. מפי רבי יצחק לוי שלכן הרע
הלא היה לו לשאול לאביו מדוע אתה עושה כן. אלא כך אמר יוסף ליעקב לא כך סדורים הבנים כמו שאתה סבור שלא דקדקתי

בהכרח הוי ממילא גם זה שיראנה מהחיוכים. וגם הא צריך להכירה לקידושין ולנישואין ולכמה עניינים שלא שייך זה בלא ראייה. שלכן אף שהוא נהנה בראייה, אפשר ליכא חיוב ברכת שהחיינו משום שהיא חיוב שעליו. ורק בלידת בן צריך לברך אף שג"כ איכא חיובים על האב ומצד זה הוא מחוייב להכירו, מ"מ איכא חיוב ברכת שהחיינו על זה שנתן לו השי"ת זכר להתחייב עליו, אבל על עצם לידת הבת הא לא תיקנו שיברך שהחיינו. שא"כ אולי מה שלא הזכירו מברכת שהחיינו ללידת בת כשרואה אותה אף בפעם ראשון, סברי שאינו מברך מטעם זה. אבל יותר מסתבר שלכו"ע מברך כפשיטותו של המ"ב כדלעיל.

ומה שהרבה מקילין ואינם מברכים, הוא כדכתב הרמ"א בסימן רכ"ג סעיף א', אף בלידת בן שנהגו להקל, מטעם דסברי שהוא רשות ולא חובה. אבל מן הנכון הוא לברך אף להסוברין שהוא רשות, וכ"ש שהרבה סוכרים שהוא חובה, כדאיתא בבאור הלכה ד"ה ויש שכתבו. ואף שהוא רשות אין לזלזל ולהקל, דודאי כיוון שרשאי לברך, יש לכל אדם לברך, אף לגדולי עולם. ולא לחינם בירך ר' יהודה שהחיינו אקרא חדתא, אף שסובר שהוא רשות, כדאיתא בעירובין דף מ' ע"ב. וכ"ש אגן דלי מצוות, שיש לנו לברך להשי"ת ולהודות לו אם אך יש לנו רשות לברך. וכן נראה לע"ד מה שכתב הרמב"ם בסוף הלכות ברכות, ולעולם יזהר אדם בברכה שאינה צריכה וירבה בברכות הצריכות וכן דוד אמר בכל יום אברכך, שלכאורה לא מוכן, אם צריכות, הרי מחוייב הוא ולא שייך ע"ז לשון ריבוי, ואם הכוונה לעניין שיראה שלא לשכוח מלברך, ה"ל לומר בלשון אחד - שיזהר בברכה שאינה צריכה ויזהר בברכות הצריכות. אלא נראה שכוונתו דירבה בברכות הצריכות לברך, אף שאינם חובה. דאיכא הרבה כה"ג, שלא הטילו רבנן עלינו לחובה, להתחשב עברייך כשלא ירכו, אבל אמרו שהרשות לנו לברך, שבזה כתב שירבה בהם. ואולי טעם מה שרבים מקילין באלו הברכות הוא מחמת חוסר הכוונה. ואינו כלום, מאחר שלכל אדם נאמר בגמ' בעידויבין שם שיש ברכת שהחיינו שהיא רשות, וגם נשנו כמה ברכות במשנה וברייתות סתם שהוא לכל אדם, כמו שנאמרו ונשנו ברכות המחוייבות, שלכן אין ליפטר מצד חוסר כוונה. וגם הא כל אלו ברכות קצרות הן, שכל אדם נקל לפניו לכיון.

ו. אם מותר ללכת לקברי אבות וקברי צדיקים בעת צרה לבקש רחמים, ואמירת הפליחות דמלאכי רחמים ומידת הרחמים עלינו התגלגלי

ובדבר אלו ההולכים בעת צרה לקברות אבותיהם ולקברות הצדיקים לבקש רחמים מהשי"ת, אם יש בזה משום דורש אל המתים. עיין בש"ך יו"ד סימן קע"ט

ס"ק ט"ו שמביא מתשובת מהר"ח שמפקפק בזה, ומהב"ח ס"ס ר"ז שאין איסור בדבר. הנה בהא שנמצא בפיוטים ובסליחות שמבקשים למלאכים שיתפללו עבורנו, כהא דמלאכי רחמים, וכהא דמידת הרחמים עלינו התגלגלי, חזינן שאיכא מחלוקת. דבעלי הפיוטים שהיו ג"כ גדולי ישראל, הרי תיקנו והנהיגו לומר כן. אבל הרבה מרבתינו האחרונים אוסרין זה, ובחתי"ס תאר"ח סימן קס"ו הובא ממהר"ל מפראג שמיאן לומר פיוט דמכניסי רחמים בסליחות. וכתב שם בסוף, דלדבריו דמהר"ל יש למנוע מלומר פזמון דמלאכי רחמים, וסליחת י"ג מידות האמורות בתנינה. והחתי"ס עצמו אמר סליחות אלה עם הציבור, ורק במכניסי רחמים היה מאריך בנפילת אפים עד שהגיע ש"ץ לשומר ישראל, וממילא לא היה אומר. ומשמע מלשונו שאף שלא אמר טעם שלא כמהר"ל מפראג, מ"מ אמר זה עם הציבור.

ומצינו בסדור עיון תפילה, שהגיה במקום מלאכי רחמים חלו נא, שיאמרו יחלו נא פני. וזכורני שא"א הגאון זצ"ל לא אמר בשום מקום בסליחות ובפיוטים שהלשון הוא כמבקשים מהמלאכים, אך בפזמון מלאכי רחמים היה אומר אבות העולם אהובי עלין חלו נא, ובסליחת י"ג מידות שאומרים בתמישי לעשי"ת וביו"כ בתפילת נעילה, היה אומר מדת הרחמים עלינו נגלגלה ולפני קוננו תחניתנו נפילה ובעד עמנו רחמים נשאלה - אף שא"א להגיה זה בלשון המחבר ר' אמת, שהרי נגמר בלשון הקרא כי כל לבב דזי וכל ראש לחלי - וכן אני נוהג בעצמי אחריו. ועתה ראיתי בסדור אוצר התפלות בהמבוא באות ג', שהביא שהגאון ר' חיים מוואלאזין היה אומר ג"כ תחת מלאכי רחמים חלו נא, בלשון אבות העולם אהובי עלין חלו נא. ואולי מה שאמר כן אאמרו"ר זצ"ל, היה משום ששמע שכן אמר הגר"ח מוואלאזין. **וכן לא היה אומר אאמרו"ר זצ"ל בליל ש"ק, כשאומרים שלום עליכם, את החרוז ברכוני לשלום מטעם זה.**

וטעם המתירין שהיו ג"כ גאוני עולם מרבתינו הראשונים, מוכרחין לומר דכיוון דהם מלאכים שנתמנו מהשי"ת שיהיו סגורים עלינו לפניו מאיזה טעם, אף שידוע בעצמו כל הסגוריא יותר מהמלאכים, לכן שייך שנבקשם שיעשו שליחותם באהבה, ויסיפו גם בקשה לבד עצם מעשה הסגוריא. שהרי על מה שהם כבר שלוחים מהשי"ת, שייך שיתפללו על שליחותם שיקבל השי"ת סגוריא שלהם. ואין זה בכלל האיסור להתפלל ולבקש מהמלאכים שום דבר, כדהביא הרמב"ן בפירושו בחומש פ' וישלח (ל"ב, ל') על הקרא דאמר המלאך ליעקב למה זה תשאל לשמי, שאמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מצרתך לא אושיעך. שלכן על הדבר שנשתלחו המלאכים, כמלאכי הסגוריא ומלאכים

רחמים, אסור לנו, ואף לבניהם שהן בחיים אסור, לבקש מהם שיתפללו ושיברכו. ורק שהבנים שהן בחיים, ואף אחרים, בעצמן שייך שיתפללו להשי"ת, שיענה אותם בזכות הצדיקים שהרבו זכות בחייהם, שהם ג"כ מצטערין בצער בניהם, כדאסיק הגמ' בברכות דף י"ח ע"ב. וכמו כן ודאי מצטערין בצער כל שהיו מכירין אותו, וכ"ש בצער כל ישראל. אבל לבקש מהם שהם יתפללו אסור, כמו שאסור להתפלל למלאכים. וממילא הם עוד גריעי, דלא נמסר להם שליחות מהשי"ת, ואף אם נמסר הרי לא ידעין מזה.

וגם יש סברא לומר שעדיפי לענין זה מהמלאכים. דמאחר דהם ידעי בצערא דאינשי בהאי עלמא, כדמסיק הגמ' בברכות, שלכן מצטערין מזה גם בעצמן, ושייך שנעזר אותם בבקשה להם שיתפללו ויבקשו מהשי"ת שיסלק הצרות מעלינו. ואף בלא זה שמצטערין גם בעצמן, הא עליהם לחוש לצער בניהם וגם לצער כל ישראל, והמלאכים אולי לא מרגשי כל כך בצערא דאינשי.

ולכן פליגי בזה. דהשי"ך בשם מזהר"ח בתשובה סובר שאסור לבקש מהנשמות כמו שאסור לבקש ממלאכים. אבל מחמת שאיכא טעם דסברא גם לומר שעדיפי ממלאכים, לזה הוצרך לאסור זה מקרא דודורש אל המתים (דברים י"ח, י"א). אבל אף שהקרא אינו מיותר, דהא מפורש בברייתא בגמ' (סנהדרין דף ס"ה ע"ב) דקאי למי שמרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה. וכן הוא בטור ובש"ע י"ד סימן קע"ט סעיף י"ג.

והרמב"ם שכתב בפ"א מע"ז ה"ג, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שיבוא מת בחלום ויודיעו מה ששאל עליו, הוא פירוש על לשון רוח טומאה שבברייתא. אבל כיוון שאיכא סברא לאסור מצד עצם הבקשה זולת מהשי"ת, מסתבר למהר"ח שאין להפקיע הקרא דודורש אל המתים מפשוטו, דהוא איסור גם מלבקש מהמתים שהם יתפללו עבורנו. והב"ח (ס"ס ר"ז הנ"ל) סובר כסברא שניה, דעדיפי לענין זה ממלאכים, ולכן שייך לבקשם שיתפללו בעדנו. וממילא דורש אל המתים הוא קאי רק למרעיב עצמו ולן בבה"ק כדי שתשרה עליו רוח טומאה.

ועיין בהגמ"י בשם הרא"מ (בפ"א מע"ז ה"ג) שאיכא חילוק, דלבקש מגופו אסור, ומרוחו מותר, דרוחו לא מת. אבל מסתבר דהמרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה הוא איסור הלאו, אף שלכאורה אין זה לא לגופו של מת ולא לרוחו. דהא רש"י פ"י בסנהדרין דף ס"ה ע"ב ד"ה שתשרה עליו רוח טומאה, ששד של ביה"ק יהא מסייעו בכשפים. אבל אף להרמב"ם שמפרש שרות טומאה הוא שיבוא לו מת בחלום, הוא אסור בכל אופן שעושה מעשה דמרעיב

הממונים להיות מליצי ישר, כמפורש בקראי (איוב ל"ג, כ"ג) ובגמ' (שבת ל"ב ע"א), שייך לומר שניתן להם לרשות איך להמליץ ואיך לעשות הסנגוריא. ורק זה מותר לבקש, שיעשו זה באהבה ובשמחה כדאשכחן במלאך גבריאל (פסחים ק"ח ע"א-ב), ועל דרך זה הוא מה שתיקנו בסליחות ובפיוטים. והאוסרין, אולי סברי דגם על מה שביד המלאכים אין להתפלל להם ולבקש מהן, אלא להתפלל ולבקש מהשי"ת שהוא יעשה לנו כל בקשתנו לטובה. ואם הוא רוצה בסנגורים מאיזה טעם, יעמיד השי"ת ממילא כשישמע תפילותינו סנגורים טובים ומליצי ישר טובים.

עכ"פ במלאכים לכו"ע אסור לבקש שהם יעשו דבר עבורנו, וגם לא שיבקשו מהשי"ת עבורנו בדברים שלא שייכי המלאכים. אך איכא מחלוקת רבותינו הראשונים לבקש מהם שהם בשליחותם יעשו באופן היותר טוב לפנינו, דיש אוסרין גם זה. אבל לבקש אדם כשהוא בחיים להתפלל ולברך, הוא דבר הראוי והנכון. לא רק לילך אל הנביאים שמפורש בקראי (מלכים ב' ד', כ"ג) אלא גם לחכמי תורה, ולא רק לתנאים כר"ח בן דוסא שהיה ריב"ז רבו מבקשו להתפלל בעד בנו שחלה, ור"ג שלח אליו שני ת"ח לבקשו שיתפללו ויבקשו רחמים עבור בנו שחלה, כדאיתא בברכות דף ל"ד ע"ב, ואף לא רק לאמוראים כר' יונה אבונה דר' מני וכו' יצחק בן אלישיב ורב יהודה שכל מה שהיו מבקשין מהשי"ת היה עושה להם (תענית דף כ"ג ע"ב). אלא אף כל חכם שבכל דור ודור צריכים מי שיש לו חולה לילך אצלו שיבקש עליו רחמים. כדאיתא בבב"ב דף קט"ז ע"א דריש ר' פנחס בן חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שזה נשנה לדורות שכן יעשו, שא"כ הוא גם לדורות האחרונים שלפנינו, וגם לדורנו, ובכל המקומות, שהרי הובא זה לדינא ברמ"א י"ד סימן של"ה סעיף י', דהא לא עדיף זה מלענין הוראה דאיסור והיתר, שגם חכמים דדור זה הוא בכלל (ועי' להלן חיד"ד סימן נ"א). עכ"פ לבקש לאדם שיתפלל עבורו להשי"ת, וזהו דבר הראוי והנכון, שכן צריכין לעשות.

אך לאדם שמת, שכבר לא שייך שהוא יתפלל, אלא שנשמתו היא בגנוי מרומים שייך שתתפלל עבור אלו החיים, שלא לו דסוברים דלמלאכים אסור יש לעיין אם גם לבנ"א שמתו אסור. ולמה שכתבתי, הא אף המתירין לבקש מהמלאכים הוא רק בדבר שנשלחו המלאכים, שבנשמות משמע שלא שייך זה.

א"כ גם להמתירין לבקש ממלאכים נמי יש לעיין בנשמות, דהוא לבנ"א שמתו, או שנשמות מבנ"א שמתו עדיפי, וגם לדעת האוסרים לבקש מן המלאכים מותר לבקש מהנשמות. דמצד הסברא יש טעם לכאן ולכאן. דנשמות דאינשי אחר שמתו, שאין מחוייבין במצוות שוב, דבמתים חפשי, וליכא עליהו חיוב להתפלל ולבקש

ובדין היתר ודאי, פסק הב"י בש"ע שהוא רק להשביע את החולה שהוא עדיין חי שישב אליו לאחר מיתתו להגיד לו מה שישאל. והשמיט מלכתוב בפירוש שאסור מה שהתיר הגמ"י, להשביע את רוחו של המת, משום שלא ברור לו לפסוק כהר' ירוחם. לכן נקט רק איסור הברור שהוא במעשה, והיתר הברור שהוא בהשבעה להחולה בחייו שיבוא אליו לאחר מותו. והשמיט דין דלהשביע את המת שיבוא אליו, ושבקה בהסתירה, שמשעיף י"ג יש לדייק להתיר כיוון שאינו עושה מעשה, ומסעיף י"ד יש לדייק לאיסור שדווקא להשביע בעודו בחיים מותר. שבכה"ג אמרינן בגמ' דליכא למשמע מינה (כגון בברכות כ"ה ע"א, שכת צ"ג ע"ב, עירובין צ"ה ע"א, יבמות ע"ו ע"ב ועוד מקומות שיבאו להלן), שכמו כן הוא כוונת הב"י בש"ע. ומה שלא נקט שהוא ספק, הוא משום דלא רצה לפסוק שהוא ספק כדמצינו בהרבה דוכתי בש"ע שנקט גם דינים שהם ספק, דכשכותב בש"ע שהוא ספק הוא פסק דין לכו"ע שהוא ספק, שאף אם ימצא מי שיכריע לפסוק הדין אינו כלום לדעת הש"ע. ובכה"ג שנקט הכא שני הדברים הברורים לו להניח מה שלא היה ברור לו להכריע, שידעינן מזה שהוא בעצמו היה מסתפק בזה, אין זה פסק דין שהוא ספק, ולא שניכר מזה רק שהוא לא הכריע ואינו אומר לאחרים דעתו בזה, והוא נתינת רשות בזה לכל חכמי התורה להכריע דעתם לדינא ולמעשה.

ז. ביאור למה שאיתא בגמ' הרבה פעמים מהא ליכא למשמע מינה, כשיש פתירה בין דיוקא דרישא לדיוקא דסיפא, אם הוא לומר שהתנא עצמו היה מסופק

ואולי המתבר היה מפרש גם כשאמרינן בגמ' מהא ליכא למשמע מינה כשקשו הדיוקים מרישא לסיפא באופן זה. דהא במקום אחד נאמר בגמ' פירוש על מה שאמר מהא למשמע מינה בנדרים דף ע"ב ע"א, לענין פשיטות להבעיא בגירושין שגירש הארוס אם נתרוקנה רשותו לאב ויכול להפר נדרה, אם כשתיקה דמיא ונתרוקנה רשותו לאב, או כהקמה דמיא ואין האב יכול להפר. שרצה למיפשט מרישא, דלא חשיב בנדרים שבמת הבעל נתרוקנה רשות לאב גם שמע הבעל וגירש, ש"מ דגירושין כהקמה דמי. והשיב שממה שבסיפא דלא נתרוקנה רשות לאב, נמי לא חשיב גירושין, שא"כ משמע דגירושין כשתיקה דמי, אלא מהא ליכא למשמע מיניה. ומסיק הגמ' פירוש לזה, אי רישא דווקא ובגירושין לא נתרוקנה רשות לאב, נסיב סיפא משום רישא (ולא בעי למיתנא בסיפא גזנא חדתא אלא לאפוכינהו לגוהי דרישא - ר"ן), אי סיפא דווקא, נסיב רישא משום סיפא. אבל בדוכתי האחרוני לא פירש בגמ' כלום ע"ז.

והטעם לזה ההתם הא מוכרת הברייתא בלא זה למיתני גם גירושין ולפרש הדין אם נתרוקנה רשות לאב אם

עצמו ולן בבית הקברות כדי שיבוא לו מת בחלום, בין גופו בין רוחו. ולכן לא הוזכר חילוק בדבריהם בין גופו לרוחו. וחילוק הגמ"י בשם הרא"מ, הוא דווקא במאי דאיירי שם, במשביע לחולה בחייו שלאחר מיתתו יבא לו בחלום, דשם מחלק בין לגופו או לרוחו. וכן כתב דשמואל ששאל מאביו בדבר זוזי דיתמי (ברכות י"ח ע"ב), היה זה מרוחו.

ואף שלכאורה בהא דמשביע לחולה כשהוא בחייו שיבוא לו בחלום לאחר מיתתו לא הוצרך לזה, דהא השביעו בחייו. ועיין בב"י יו"ד סימן קע"ט בד"ה כתב רבינו ירוחם שואל במת בסופו, שנראה דמשביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל מודה ר' ירוחם דשרי, כדמוכח הנך עובדי דסוף מו"ק (כ"ח ע"א ליתחזי לי מר). וטעמא משום דכיוון דכשהשביעו הוא חי, לא הוי דורש אל המתים. אך אין הרא"מ סובר חילוק זה, דאם היתה בקשה זו שיבוא המת אליו בחלום להודיעו איזה דבר דרישה אל המתים שאסור בלאו, לא היה נותר מחמת שהשביעו כשהיה עדיין חי שיבוא אליו כשמת. דמה לנו מתי השביעו, כיוון דמה שיבוא אליו המת הוא דבר אסור להחי. ולכן הוכיח מזה שאיכא אופן המותר, דהוא לרוחו, דרוחו לא נקרא מת.

והב"י דלא ניחא לו חילוק הרא"מ שהביא הגמ"י, וגם סובר שלא שייך כלל ענין שאלה מהגוף (שם בד"ה אוב), חילק תחילה דדווקא במעשה אסור, ולא ע"י בקשה והשבעה להמת שיבוא אליו להודיעו. אבל אח"כ הביא שאף בלא מעשה אלא ע"י השבעה נמי אסור, אבל מ"מ סובר שמודה ר' ירוחם בהשביע כשהיה המת בחיים שמותר, מצד הני עובדי דסוף מו"ק. ואף שלא מוזן כל כך, נצטרך לומר שלשון דורש אל המתים משמע שבשעת דרישת החי היה הנדרש מת, ולא כשבשעת דרישת החי היה הנדרש עדיין חי, אף דהוא על אחר שימות, ופליג על הרא"מ בתרת.

אבל לדינא פסק הב"י בדין איסור הלאו בוודאי בש"ע דאינו אלא במעשה, שמרעבי עצמו ולן בביה"ק, שרק אז הווי באיסור הלאו דדורש אל המתים. ומה שלא הזכיר גם שאר מעשים שהזכיר בב"י, שהוא לובש מלבוש ידוע או מקטיר קטורת ידועה, וישן לבדו, הוא משום שליכא שום טעם לחלק בין המעשים. ולענין מקטיר איזה קטורת אין צורך לזה, דהא הוא עובד ע"ז כסתמא, כדאיתא בסנהדרין (ס"ה ע"א) שם בסוגיא הקודמת, שעולא אמר דבעל אוב שחייב חטאת הוא כמקטר לשד, והקשה רבא דא"כ הוא חייב משום עובד ע"ז. ורק כשיתכוין בפירוש שאינו לעבדו בזה, שאף לא לרגע אחד, וגם לא רק לזה שיבוא לו בחלום ויגיד לו, אלא עושה הקטרה זו משום שבהקטרה זו יבא המת אליו, שלכן פשוט שיהא אסור מצד דורש אל המתים, אף שמתכוין דאינו לעבדו.

אבל שיאמר מכניסי רחמים הכניסו רחמינו בתפלה זה אין לומר כלל רק יאמר מכניסי רחמים יכניסו רחמינו וכו'. ומכל מקום יש ליישב כיון שתכלית הבקשה הוא להכניס תפלתו לפני הש"י, אף שהוא אומר למלאכים הכניסו רחמינו אין זה יוצא מן השם ית' כלל שהרי התכלית של הכל הוא השם ית'. ומכל מקום כיון שלא מצאנו רק שיתפלל שיהיו הכל מאמצין כחו היה נראה לומר כמו שאמרנו מכניסי רחמים יכניסו רחמינו :

ועל לשון כל הפייטנים קרא תגר הראב"ע ז"ל כאשר לא הלכו אחר דקדוק הלשון בפיוטיהם כמו שהאריך בפירושו לקהלת (קהלת ה'). ואני אומר כי לא חשו רז"ל לדקדוק הלשון כמו זה, כי בודאי המקרא הוא כמו שנכתב בלשון קוד' ובודאי לשון זה שהוא לשון קודש אין לצאת מן דקדוק לשונו אפילו בתנועה אחת, ואם יש דבר זר בלשון הוא בשביל דרשה מה, וכן בתפלה שאמרו ז"ל (שבת י"ב ע"ב) השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכים נזקקין לו לפי שאין המלאכים יודעים בלשון ארמי, בודאי בזה היו נמשכים אחר הלשון והדקדוק, אבל בפיוט שהוא כמו שירה ושבח שאומר האדם והוא לשונו של אדם לא נמנעו מלומר לשון כמו זה אף שהוא יוצא קצת מן דקדוק הלשון כיון שמוכן הדבור כראוי, שהלשונות כולם כשרים לכך כל דבור ולשון שהוא מוכן לשמוע לא דקדקו יותר שהרי הלשון מוכן לכל. ולכך מה שקרא תגר ג"כ על הלשון זננו בברכת המזון, כמו שבארנו להלן, וזה מפני שאמר רעינו הרי"ש בחטף אף אם מתחבר התיבה שאצל תיבה זו לומר גם כן זננו הזי"ן בחטף לא הקפידו, כי לשון צחות הוא כאשר אומר המלות שוות, ובדבר כמו זה שאין שינוי רק בתנועה והוא מוכן אצל הכל כמו שאפשר לדבר זה כל הלשונות שאין צריך יותר רק כאשר יובן מן הלשון הענין לכך די בזה דסוף סוף מוכן מן הלשון הענין, ויש לקיים דברי קדמונים שהיו כולם חכמים גדולים ידעו כל מצפוני חכמה ולא היה נעלם הקריאה מהם והוא נכון. רק מפני שיש לומר כי נוסח שלנו לא בא לנו מרז"ל ובא לנו טעות הלשון לפני שיתוף המלה שאצלה, נהגתי לומר זונינו במלאפום, וכן מה שקרא תגר על הפיוט ג"כ הוא דבר זה שלא הקפידו על הלשון כשהתברל בדבר מועט כל אשר הענין

שהוא מבקש אין מקטריגים. ומזה משמע שיתפלל אל הש"י שלא יהיה לו צרים, אבל שיתפלל ולומר למלאכים אל תהיו צרים לי זה אין ראוי רק שיהיה זה דרך התפלה אל הש"י. **אבל אנו נהגים לומר מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים וגו', ואין זה ראוי כי דבר זה כאילו מתפלל אל מלאכים שיכניסו רחמינו ולא מצאנו זה.** והא דאמרינן במסכת תענית (ט"ז, ע"א) שכאשר גזרו תענית היו יוצאים לבית הקברות כדי שיתפללו עלינו המתים רחמים, אין זה שאנו מבקשים מן המתים שיתפללו עלינו רק שאנו הולכים לבה"ק ומתחברים למתים שגם המתים יתחברו לחיים ויבקשו רחמים על ישראל, כי המתים ג"כ ישראל והם אוהבים ישראל ומבקשים רחמים על ישראל, אבל לומר למלאכים הכניסו רחמינו זה אין ראוי. ואפי' אם מותר לומר לאדם אחר התפלל עלי, זהו אצל האדם שהוא עושה חסד עם חברו ולפיכך יכול לומר עשה אתי חסד זה והתפלל עלי, אבל במלאכים לא שייך לומר כך רק היא דרך תפלה ובקשה וח"ו שיתפלל כך. וי"ל כי מה שאנו אומרים מכניסי רחמים הכניסו וכו' אין זה בקשה כלל רק שהאדם מצוה כך למלאכים שהם מכניסים התפלה להכניס התפלה לפני הש"י, ויש כח לאדם לצוות למלאכים שהם ממונים על זה שיביאו תפלתו לפני הש"י. ועם כל זה הוא דבר שאין ראוי רק שיהיה מכניסי רחמים תפלה על דרך שאמרו ז"ל שיתפלל האדם שיהיו הכל מאמצים את כחו ולא יהיה לו צרים, ויהיה מתפלל אצל הש"י ע"ז, ולכך מה שמבקש מכניסי רחמים הוא תפלתו אל הש"י כי מכניסי רחמים יכניסו רחמינו. ולפי זה ראוי להגיה מכניסי רחמים יכניסו רחמינו, משמיעי תפלה ישמיעו תפלתנו, מכניסי דמעה יכניסו דמעותינו, ולכך ישתדלו וירבו תחינה ובקשה וכך ראוי שהתפלה היא אל הש"י שמכניסי רחמים יכניסו רחמינו. וכך היא ג"כ בתחינה שהוא לש"ץ קודם התפלה, ואותה היא ראוי בודאי שמתפלל אל הש"י שיעמיד לו המלאכים הממונים על התפלה שיכניסו תפלה שלו לפני הש"י. רק שבני אדם טועים ומפסיקים ואומרים בקשה זאת תוך הברכות קודם ישתבח, וזה בודאי הפסקה דמה ענין זה אל הברכות רק יש לומר אותה קודם שמתחיל תפלת י"ח בקול רם, וזה בודאי י"ל.

**ויחַק לרֵיַע חַיִּין חַיִּין זַמַּח חֲבֵרָךְ וְכִי חָלַח יִבְיָע
 שִׁיבִיו לְאַלְפֵי מַעִיךְ כְּמוֹתָךְ, וְכִיַּי אָמַר לְיוֹסֵף אִם
 חֲבֵרָךְ לֹא אוֹכַל לֹאמַר לָךְ שׁוֹם דָּבָר בְּצַרְכָּתִי שֶׁהֵרִי חַיִּין
 חֹסֵר לָךְ שׁוֹם דָּבָר חָלַח שִׁיקָרָה בְּצַנִּיךְ שֶׁם אֲצוּתִי וְשָׂמִי,
 פִּי שָׁחֲבוּ הֵם שִׁילָחוּ מֵהֶם צַנִּים כְּמוֹ שֶׁזָּכִינוּ חַיִּין
 וְאֲצוּתִי שִׁילָחַת מִמֶּנּוּ כֵן יִחַדוּ בְּנִיךְ שִׁילָחוּ מֵהֶם צַנִּים
 כְּמוֹתָךְ. [תקס"ג].**

אֲשֶׁר הִתְחַלְכוּ אֲצוּתִי לִפְנֵי אֲצֵרָהּ וַיִּחַק הַחֲלָקִים
 הַרְעֵה אֲחוּתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְגוֹ' וַיִּקְרָא
 בָּהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲצוּתִי וְגוֹ', יל"ד צִפְסוֹק רֵאשׁוֹן הַקְּדִים
 אֲצוּתִי וְצִפְסוֹק הַשְּׁנֵי הַקְּדִים שְׁמֵי לְשֵׁם אֲצוּתִי, וְצֵבָה
 צִפְסוֹק זֶה ר"ל אֹמֵר כְּמֶלֶךְ שֶׁהוֹלֵךְ וְנִשְׁאִיחוּ חֲקִינוּ
 לִפְנֵינוּ הוּא לְרִיךְ לְכַבּוֹדֵם וְרִי אֹמֵר הַרְעֵה הַמְצִיעַ
 בְּלִאֲנוּ הֵם לְרִיכִים לוֹ, וְצִשְׁל"ה פ"ז זוּ בְּדֶרֶךְ חַיִּים מֵאַרְיֵךְ
 לֹאמַר דָּמַר אָמַר חֲדָא וְלֹא פְּלִיגֵי ע"ש, וְעַפ"י דְּרַבּוּ נ"ל
 כְּפִשְׁעוּ דְּר"ל קָאִי עַל אֲשֶׁר הִתְחַלְכוּ אֲצוּתִי לִפְנֵינוּ כִּי
 אֲצֵרָהּ וַיִּחַק הֵם הַפְּקִיעוּ שְׁמוֹ ית' וְהַמְּלִיכּוֹבוּ צִעוּלֵם
 כְּפִירֵש"י צִפ"י חַיִּי שֶׁרָה שֶׁמִּתְחַלְּהָ בִּי נִקְרָא חֲלָקֵי הַשָּׁמַיִם
 וְאַחֲכ"כ חֲלָקֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ ע"י אֲצֵרָהּ וְעִקְדוּת
 יִחַק, נִמְלָא ה"ל הַמֶּלֶךְ הוֹלֵךְ חֲקִינוּ לִפְנֵינוּ וּמוֹדִיעִים
 לְבִצְאֵי עוֹלָם זָכוּ מִלְּכִינוּ וְזָכוּ אֲשֶׁר הִתְחַלְכוּ אֲצוּתִי לִפְנֵינוּ
 לְהוֹדִיעַ שְׁמוֹ צִעוּלֵם וְהוּא לְרִיךְ לְכַבּוֹדֵנוּ, אֵךְ מִשְׁנַחֲפָרְסֵם
 שְׁמוֹ צִעוּלֵם שׁוֹב הוּא ית' הַרְעֵה הַמְצִיעַ בְּלִאֲנוּ מֵהַ
 שֶׁהֵם לְרִיכִים וּמִשְׁגִּיחַ בְּהַשְׁגָּחָה פְּרַעֲיִת עַל כָּל פְּסִיעָה
 וְשִׂיחָה קֹלָה וְהִינֵנוּ יַעֲקֹב הַחֲלָקִים הַרְעֵה אֲחוּתִי מֵעוֹדִי
 הַרְעֵה הַמְצִיעַ בְּלִאֲנוּ וְכַדְרֵי רִי וְחַיִּין כֵּאֵן מִחֲלוּקָתָהּ,
 וְעַתָּה צִינִי יַעֲקֹב וְיוֹסֵף וְחַיִּין וְכָל הַדּוֹר הַהוּא לֹא
 הָיוּ לְרִיכִים לִפְרֹסֵם שְׁמוֹ צִעוּלֵם ע"כ יִקְרָא בָּהֶם שְׁמֵי
 שִׁיבִי רֹעֵה וּמְצִיעַ בְּלִאֲנוּ, וְאַם אֲוִלִי יִלְטַרְךְ עוֹד
 בְּזַמַּן מִן הַזְּמַנִּים לִפְרֹסֵם שְׁמוֹ כְּמוֹ בְּשַׁעַת יִלְיָחֵת
 מִלְּרִים וּמִחַן תּוֹרָה יִקְרָא בָּהֶם שֵׁם אֲצוּתִי אֲצֵרָהּ וַיִּחַק
 שִׂיחֲפָרְסֵם שְׁמוֹ הַגְּדוֹל עַל יָדֵם וְכֵן לְע"ל בְּצ"א.
 [תקל"א].

וַיִּדְגוּ לְרוֹב צִקְרָה הָאָרֶץ. יִרְחַב שְׂרָחָה לְצֵרֵם שְׁגֵם
 אִם לֹא יַעֲשׂוּ רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם חַיִּין לֹא יִשְׁפּוֹךְ
 עֲלֵיהֶם זַעֲמוֹ וַיִּכְלַם חַיִּין כְּאֲשֶׁר חִירַע לְעִשְׂרַת הַשְּׁבַעִים
 בְּחֵמַת וְהַקְּצִיָּה הָאָרֶץ לְהֵם, וְזָכוּ וַיִּדְגּוּ לְרוֹב צִקְרָה
 הָאָרֶץ כְּמֵאחֲזִי"ל [צֵרֵכּוֹת ס"א]: בְּמִשַּׁל שׁוֹעַל עִם הַדְּגִים
 שֶׁמִּקּוֹם מִיתְחַסֵּם הוּא צִיבָּה, ע"כ צֵרֵכּוֹ שִׁירְצוּ אֲפִי
 צִקְרָה הָאָרֶץ וְלֹא כְּשֹׂאֲרֵי דְגִים וְק"ל. [תק"ם; ופי'
 לְקַמֵּן ד"ה הַרְעֵה וַיִּרְחַב יוֹסֵף, עַמ"ל ר"ז].

וַיִּרְא יוֹסֵף כִּי יִשִּׁית אֲצוּתִי וְגוֹ'. יל"ד מ"ט הַמִּתְחַן
 יוֹסֵף עַד אַחֵר שְׁצֵרֵכּוֹ, וַי"ל כִּי סָצוֹר הִי
 שֶׁהַשְּׂכִינָה נִגְדָה יַעֲקֹב וְשִׁמְלָלוֹ הוּא יִמִּין הַשְּׂכִינָה וְעַכְשָׁיו
 שֶׁאֲמַר אֲשֶׁר הִתְחַלְכוּ אֲצוּתִי לִפְנֵינוּ דְּהִינֵנוּ שִׁבִּיו הֵם
 וְגַם הוּא מִרְכָּבָה לְשִׂיבָה וְשִׂיבָה עֲלֵיהֶם מִמַּשׁ כְּדִילְפִי

עֲלָמוֹ לִפְרִנְסָה בְּהִמְחֵהוּ כִּי שֶׁלּוֹ קוֹדֵם. [פי' עַמ"ל כ"ז
 בְּהַעֲרָה]. וַיִּדְוַע כִּי בְּאִיִּי אָנוּ מוֹסִיפִי כֹחַ בְּפִמְלֵי
 שֶׁל מַעֲלָה עִי"ד נוֹרָה חֲלָקֵי מִמְקַדְשֵׁיךְ, בְּחֵחֲלָה נַעֲשֶׂה
 הוּא ית' נוֹרָה עִי"ד מִקְדָּשׁ שִׁלְנוּ, וְאַחֲכ"כ הוּא נוֹתֵן
 עוֹן וְהַעֲלֹמוֹת לַעֲם, וְאַחֲכ"כ הוּא נוֹתֵן לְהֵם מִשַּׁל עֲלָמֵם
 וְחַיִּינוּ שֶׁכֵּר מִלְּחָם כָּלֵל, וְזֶה נִקְרָא עוֹשִׂין רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם
 כִּי חַיִּים עוֹשִׂין רְלוּן עֲלָמֵם כִּי"א רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם, וּמִמִּילָא
 גַּם הוּא עוֹשֶׂה רְלוּנֵם לִפְרִנְסָם עִי"ד הַרְעֵה אֲחוּתִי מֵעוֹדִי
 כִּי"ל, אֵךְ כְּשֹׂאֲיִן עוֹשִׂין רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם אֲעַפ"י שֶׁהִמָּה
 לְדִיקִים גְּמוּרִים רַק שֹׂאִינוּ נַעֲשֶׂה ע"ד רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם
 כִּי"א לְרַעוּת חַת עֲלָמֵם חַזִּי אוֹכְלִים פְּרִי שֶׁכֶּרֶם, וְע"ז
 כְּחַיִּי וְאַסְפַּת דְּגַנְךָ פִּי הַמַּלְוֵת וְהַתּוֹרָה הֵם הֵם צִעֲלָמֵם
 אֲסִיפַת הַדְּגָן וּמִשְׁוִי"ה קָרוֹ לִי חַיִּין עוֹשִׂין רְלוּנוֹ שֶׁל מִקּוֹם
 עֲרִי"פ כִּי"ד מִצְרָכִי וְק"ל, וְצִגוּלָה בְּעוִי"ה שֶׁהֵם נַחֲוִים
 חַחַת הַשָּׂר וְלֹא תַחַת כֶּסֶף הִי חַזִּי בְּעוִי"ה כָּל עַמְלַת הַתּוֹרָה
 הוּא רַק לְהַמְלִיחַ עֲרָף וְלֹא לְהוֹסִיף כֹּחַ לְמַעֲלָה, וְזָכוּ
 [תְּחֵלֵי ל"ד] הִיחַדְרָךְ כֶּסֶף הוֹוֵת, הוּא כֶּסֶף הַשָּׂר
 בְּגוּלָה הִרִי שֶׁם יוֹרֵר עַמְלַת שֶׁל תּוֹרָה עֲלֵי חֵק לְשֵׁנִי
 דְּמַזְוִי, ע"כ אָמַר הַשְּׁבַעִים בְּחֵחֲלָה חֲשַׁבְנוּ כִּי לֹא בְּלִאֲנוּ
 רַק לְגוֹר בְּאַרְץ וְנַחֲזוֹר אַחֲכ"כ לֵא"י, וְאַחֲכ"כ חַיִּין הַדְּחָגָה
 בְּשַׁבְּלָנוּ רַק כִּי חַיִּין מִרְעָה לְלֹאן, אֲמַנֵם עַתָּה אָנוּ
 מְצִינִים כִּי יִשְׁבּוּ נֹחַ עַבְדִּיךָ בְּאַרְץ גַּשֵּׁן כִּי הַגְּלוּת מִחֲחִיל
 צָנוּ וְלֹא יִבִּי רַק לְגוֹר כִּי"א לִישַׁב מִמֶּשׁ וְגַם יִבִּי
 הַדְּחָגָה עַל עַבְדִּיךָ וְלֹא עַל הַלֵּחַן וְק"ל.

הַמְּלֶאֶךְ הַגָּאֵל, כְּחַיִּי חֹסֵר וּבְמַסְרָה צִי מִלֵּא וְזָא
 לְחִיִּין גּוֹאֵל מִלֵּא, וְחֵי"ךְ הַגּוֹאֵל מִשְׁחַת חַיִּיכִי,
 וְכַפְּשׁוֹת דְּגִאֲוֹלָה הַעֲתִידָה הִיא מִלֵּא וְשִׁלְמָה וְהִיא
 הַגּוֹאֵלָת מִשְׁחַת לֹא זוֹלָתָהּ, אֵךְ יִקְשֶׁה ע"ש מ"ש
 הַפִּיטְוֵן רַדְפְּנֵי רוֹדֵף מִלֵּא וְחֹסֵרָה שְׁנַת גִּאֲוֹלָתִי וּמְצִיאוֹ
 רִשִּׁי [חֵיכָה אִי ו'] , וְפִי דְּכַתִּיב שְׁנַת גִּאֲוֹלָתִי חֹסֵר
 וַי"ו, וְהִנֵּה חַיִּי קָאִי אֲגִאֲוֹלָה הַעֲתִידָה, וְנ"ל לִפְרֹשׁ
 בְּרַמָּה, כִּנֵּה שְׁנַת גִּאֲוֹלָה הוּא יוֹצֵל הַגְּדוֹל חִירוֹת עוֹלָם
 וְגוֹאֵל הוּא לְדִיק יִסוֹד עוֹלָם, וּמִלֵּאךְ הַגּוֹאֵל הוּא מִדְּחוּ
 שֶׁל דוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְכִנֵּה וַי"ו הוּא רַמָּז לְעַץ הַחַיִּים
 אֲבִיר יַעֲקֹב, וְכָל זְמַן שֶׁהוּא בְּכַח תְּקוּעָה בְּשַׁעַת גִּאֲוֹלָה
 חַזִּי גִאֲוֹלָה מִלֵּא וְגִאֵל חֹסֵר, אֵךְ לְע"ל יִרְחַב מִכַּח חַל
 הַפּוֹעַל לְהַתְחַלֵּךְ עִם הַגּוֹאֵל וַיִּבִּי גּוֹאֵל מִלֵּא וְחַז
 יִרְחַב מִכְּגִאֲוֹלָה, וְזָכוּ הַרְמָז שְׁנַת גִּאֲוֹלָתִי חֹסֵר וַי"ו לֹאמַר
 שִׁילָחַ חַיִּין מִשֵּׁם וּנְמַשֵּׁךְ עִם הַגּוֹאֵל וְהַמְּלֶאֶךְ הַגּוֹאֵל,
 וְהַרְמָז הַגּוֹאֵל מִשְׁחַת חַיִּיכִי הַמְּטַעֲרִכִּי חֹסֵד וְרַחֲמִי"ם
 הַמְּשַׁבֵּעַ בְּעוִי"צ עֵדִיךְ תַּחֲדָשׁ כְּנִשְׂרִי נְעוּרִיכִי וְהַמְצִין
 יִצִּין — בְּמַסְפֵּר כְּנִשְׂרִי שֶׁהוּא אַחֲרֵי נִמְכַר. [זֶה
 וְהַקּוֹדֵם מִשְׁנַת תְּק"ם; וְעַיִן עַמ"ל ק"י וּבְהַעֲרָה שֶׁם].

וַיִּבְרַךְ אֶת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר וְגוֹ' וּמִסִּיִּים הוּא יִבְרַךְ אֶת
 הַנְּעָרִים. וְקִשָּׁה מִתְחִיל צִיּוֹסֵף וּמִסִּיִּים בְּנְעָרִים,
 וַי"ל עַפ"י דְּאֲמַרִּי פִּיק דְּעַנְיַת [כ"י]: דְּא"ל ר'